

Rum för möten

— EN LITTERATURSTUDIE OM BIBLIOTEKETS ROLL SOM MÖTESPLATS

Eiler Jansson

 Regionbibliotek
REGION HALLAND

”Men vad är ett bibliotek? En plats för böcker?
Visst, men i högre grad en plats för människor.
Att mötas, uppleva och lära sig. Mötet kan gälla
andra människor, litteratur och kultur av alla de slag.
Eller ett möte med dig själv – kanske är biblioteket
en plats där du kan slå dig ner och ”bara vara”,
koppla av och låta tankarna flyga”

BIBLIOTEKSCHEF ANETTE HAGBERG I BROSCHYREN STADSBIBLIOTEKET I HALMSTAD.

Halmstad 2009

Text: Eiler Jansson

Grafisk form: Region Halland

Omslagsbild: Mymmel Blomberg

© Regionbibliotek Halland och författaren

Tryck: Trydells Tryckeri, Laholm 2009

Innehåll

1. Inledning	4
2. Definitioner	7
3. Folkbibliotekets roller	10
3.1 Bibliotekets olika roller	10
3.2 Libraryness	12
3.3 Vad gör användarna på biblioteket?	16
3.4 Bibliotekets sociala roll	20
4. Aspekter av biblioteket som mötesplats	28
4.1 Olika slags möten	28
4.2 Mötesplats i en digital tid	30
4.3 Demokrati och offentlighet	34
4.4 Integration och social sammanhållning	39
4.5 Det komplexa biblioteket	46
5. Rummets betydelse	50
5.1 Några ord om biblioteksarkitektur	50
5.2 Meningsskapande rum	53
5.3 Inredning	55
5.4 Fyra principer för utformningen av det goda biblioteket	57
6. Avslutande diskussion	60
Referenser och vidareläsning	66

1. Inledning

Bakgrund till projektet och denna skrift

Denna litteraturstudie utgör en del av projektet ”Vi ses i morron! Biblioteket som mötesplats också år 2012”. Projektet har drivits av Regionbibliotek Halland åren 2007-2008 med stöd av Kulturrådet. Projektet som helhet syftar till att hitta mål och strategier för att utveckla bibliotekens roll som mötesplats. Målsättningen med litteraturstudien är att skapa ett kunskapsunderlag som stöd för de bibliotek som vill arbeta vidare med frågan. Projektledare och ansvarig för innehållet i denna skrift är Eiler Jansson, utvecklingsledare för Rum och medier vid regionbiblioteket.

Från att ha varit ett stugsittande folk flyttar svensken, med ungdomarna i täten, alltmer av sitt umgänge till platser utanför hemmet. Kaféer, köpgallerior, restauranger, gym är några exempel på platser för spontana eller planerade möten, som vuxit i antal på senare år. Dessa kan ses som komplement till biblioteket som mötesplats. Men är de också konkurrenter? Kommer biblioteken att förmå hävda sig i konkurrensen om människors tid och uppmärksamhet också i framtiden?

(UR PROJEKTANSÖKAN ”VI SES I MORRON! BIBLIOTEKET SOM MÖTESPLATS OCKSÅ ÅR 2012”)

Hur är stämningen på biblioteket? Påminner den om köpgallerian eller det lokala kaféet? Gäller det att få sitt ärende uträttat så fort som möjligt eller får man lust att stanna en stund? Besöker några biblioteket utan att ens ha ett särskilt ärende? Uppstår det några egentliga möten mellan människor? Uppstår samtal kring boken mellan låntagaren och bibliotekarien, eller mellan föräldrarna i barnavdelningen en lördag?

Innan vi fördjupar oss i dessa och liknande frågeställningar vill jag klargöra att jag valt att behandla ämnet ur ett folkbiblioteksperspektiv. Mycket av resonemangen går säkert att överföra på andra typer av bibliotek, i synnerhet de som är öppna för allmänheten, men fokus ligger på folkbiblioteken. Jag har också valt

att avgränsa studien till biblioteket som fysiskt rum inklusive de processer och aktiviteter som försiggår i detta rum. Jag har därför inte sökt efter material som handlar om mötesplatser på Internet och den sociala webben även om gränsen mellan det fysiska och det virtuella biblioteket tenderar att bli alltmer flytande.

Jag vill tacka förra länsbibliotekarien Kerstin Grum som tog initiativet till detta projekt och regionbibliotekschef Anette Eliasson som har bidragit med litteraturltips och kloka synpunkter.

Projektets tre delar

Den lokala delen av projektet består i att stödja länets folkbibliotek i deras arbete med att förstärka och utveckla bibliotekets roll som mötesplats i lokalsamhället. Arbetet har bedrivits i två av länets sex kommuner, Laholm och Hylte. Arbetsmetoden är handledning och gruppstödande processer i bibliotekens arbetslag. Riktlinjerna för hur arbetet skulle bedrivas togs fram gemensamt av regionbibliotekets utvecklingsledare och respektive chef. Seminarierna i arbetslagen har i första hand byggt på deltagarnas eget arbete men vi har också tagit in experthjälp i form av en konstnär, Agneta Göthesson, en arkitekt, Daniel Koch, samt stadsarkitekten i Hylte kommun, Pontus Swahn. I min roll som utvecklingsledare har jag hjälpt biblioteken att ta fram strategier och gett inspiration med hjälp av undersökningar och forskning inom området.

Den regionala delen består av en temastudie, Biblioteket som mötesplats, som genomfördes hösten 2007 med deltagare från samtliga kommuner i Halland. Temastudien inleddes av en workshop med stadsbibliotekarie Thorkild Holm Pedersen från Frederikshavns bibliotek som berättade om deras arbete med att stärka bibliotekets roll i den lokala demokratin. Därefter följde en studieresa till bibliotek i södra Finland där deltagarna ingick i olika grupper som studerade biblioteken utifrån en viss aspekt av temat biblioteket som mötesplats. Reserapporten kan laddas ner från Regionbibliotek Hallands hemsida*.

* www.regionhalland.se/regionbibliotek

Den nationella delen utgörs av en genomgång av uppsatser och forskningsresultat inom området biblioteket som mötesplats. Föreliggande litteraturstudie är resultatet av detta arbete. Jag hoppas härigenom kunna bidra till ett ökat intresse för sakfrågan och för vidare studier inom ett för biblioteken viktigt område. I en Delfi-studie om hur biblioteksföreträdare i Sverige ser på forskningsbehoven (Svensk Biblioteksförning 2008) visade det sig att företrädarna för folkbiblioteken placerade ”utvecklingen av biblioteket som rum” som det mest angelägna forskningsområdet. En intervjustudie som Biblioteksförningen lät SKOP genomföra (Kåring Wagman 2008) visar att 85 procent av kommunala beslutsfattare, politiker såväl som tjänstemän, anser att biblioteken bör sträva mot att bli mer av mötesplatser och upplevelsecentra snarare än att hålla fast vid sin funktion som lugna och tysta platser där läsning och böcker är det centrala.

Metod

Denna sammanställning har inte någon ambition av att vara en systematisk litteraturstudie i vetenskaplig bemärkelse. Jag har tillåtit mig en rätt hög grad av subjektivitet såväl i urvalet av källor som i själva sammanställningen. Läsandet och skrivandet har pågått parallellt med arbetet med de olika delprojekten och nya tankar och infallsvinklar har kommit till efterhand. Jag har också velat lyfta fram olika spår med hjälp av citat och exempel.

Inför den nämnda studieresan till Finland lades grunden till denna litteraturstudie, vi gjorde då en litteratursökning och vaskade fram ett antal artiklar som deltagarna fick med som reselitteratur. Uppslag till den vidare läsning jag gjort efter resan har tillkommit från referenslistor i böcker och artiklar samt genom sökning i Nordiskt BDI-index. Jag har även gjort en del fria sökningar på Internet för att få exempel och se vilka debatter som pågått inom området.

De källor, litteratur och exempel som presenteras är till övervägande del hämtade från Sverige och våra nordiska grannländer.

2. Definitioner

Begreppet mötesplats är av naturliga skäl svårdefinierat eftersom ordet används i många olika syften och sammanhang. I NE:s ordbok hittar vi följande definition:

Mötesplats: plats där personer sammanträffar informellt men vanl. enl. överenskommelse

Idén om folkbiblioteket som en social mötesplats är inte ny, redan när arbetarbiblioteken växte fram i början av 1900-talet såg man dessa som en alternativ samlingsplats till krogen. Joacim Hansson (2005) beskriver denna utveckling:

När urbaniseringen kom igång på allvar under andra halvan av 1800-talet, så försvann en rad naturliga arenor för socialt umgänge som varit självklara i bondesamhället. I städerna var arbetarbefolkningens tillvaro plötsligt tydligt uppdelad i arbete och fri tid, vilket skapade utrymme för andra former av aktiviteter än tidigare.

Ett behov av nya arenor och former för umgänge uppstod samtidigt som de styrande i samhället ville förhindra att dryckenskap och dåliga vanor bredde ut sig. Studiecirklar, föreläsningföreningar och föreningsdrivna bibliotek växte fram för att ge arbetarna bildning och en meningsfull fritid. Nykterhetsrörelsen och arbetarrörelsen spelade en stor roll i denna utveckling.

Tanken att filialbibliotek kan utgöra en mötesplats för närområdet fann en grogrund i det politiska klimatet på 1970-talet. Marie Hinderyd (2009) skriver i sin uppsats "En kreativ mötesplats – Kristinebergs bibliotek och öppna förskolas relation till 1970-talets samhällsdiskussion" att:

De möteslokaler som då fanns tillgängliga var de som tillhörde olika föreningar där medlemskap krävdes, förutom de kommersiella nöjeslokalerna. Därför uppstod på slutet av 1960-talet en rörelse som uttryckte bristen på naturliga mötesplatser för invånarna i den moderna staden. Detta ledde till att grupper av kulturradikaler ockuperade ett flertal stadsbyggnader med obestämt syfte, t.ex. Saluhallen i Lund 1969. Man ville

använda dessa lokaler för att ge plats åt gemenskap och kreativt skapande. På flera håll i landet inleddes försök med centrala allaktivitetshus.

Allaktivetsrörelsen fick dock aldrig något starkt fäste i Sverige och försöken med allaktivitetshus upphörde efter en tid.

De danska biblioteks- och informationsforskarna Henrik Jochumsen och Casper Hvenegaard Rasmussen (2000, s. 33 ff) pekar på att brukarna i deras undersökning liknar biblioteket vid ett "vaere- og mødested", men betonar samtidigt att det inte är fråga om något enkelt uppehållsställe:

Hvis man med vaerested kun mener, at biblioteket er et sted, man opholder sig, er der for interviewpersonerne tale om en mere nuanceret brug, da flere også bruger biblioteket som et sted, hvor man mødes og er sammen, dvs. et mødested. En afgørende grund til, at interviewpersonerne bruger biblioteket som vaere- og mødested, er, at biblioteket ses som et neutralt sted med noget for enhver smag, hvor man kan komme og gå, som man har lyst.

Författarna beskriver också biblioteket som "et opdragende frirum" dvs. en plats som verkar (upp)fostrande och samtidigt tillåter fria aktiviteter. Barnfamiljer använder ofta biblioteket som ett utflyktsmål, en plats där barn och vuxna kan umgås tillsammans på ett annat sätt än i hemmet. Några föräldrar beskriver biblioteket som ett tryggt och problemfritt område där barnen inte riskerar att hamna i dåligt sällskap, medan andra ser möjligheten till att möta människor med annan social bakgrund.

Begreppet möte är inte mindre svårbemästrat, Hilde Ljødal (2005) menar att begreppet möte är abstrakt och att vi lätt hamnar i filosofiska betraktelser:

Man behøver ikke nødvendigvis møtes via ord, verbal kommunikasjon, man kan møtes via kroppsspråk eller bilder eller bare passere hverandre.

Ljödäl kommer fram till att inte heller mötesplatsbegreppet är självklart och att funktionen i folkbiblioteket är mångfacetterad. Hon citerar Ragnar Audunson från det föredrag han höll på Halmstadkonferensen 2003:

Intensiteten i møter kan være forskjellig. Man kan sitte ved siden av hverandre og lese avisen, trene sammen eller sitte på kafé uten nødvendigvis å kommunisere sammen. Dette som eksempel på et lav-intensivt møte. Samfunnet sektoriseres og vi lever store deler av livet på høy-intensive sektorarenaer, som for eksempel på jobben, skolen, i politikken og i ulike organisasjoner. På de høy-intensive arenaene møter vi ikke «de andre». Man møter ikke høyefolk på Blitz. Demokratiet forutsetter nettopp lav-intensive møteplasser hvor vi kan møtes på tvers av sektortilhørigheter. Her kan man se sin egen tilhørighet, egne interesser og verdier fra utsiden, og se at det finnes andre verdier og interesser enn sine egne.

3. Folkbibliotekets roller

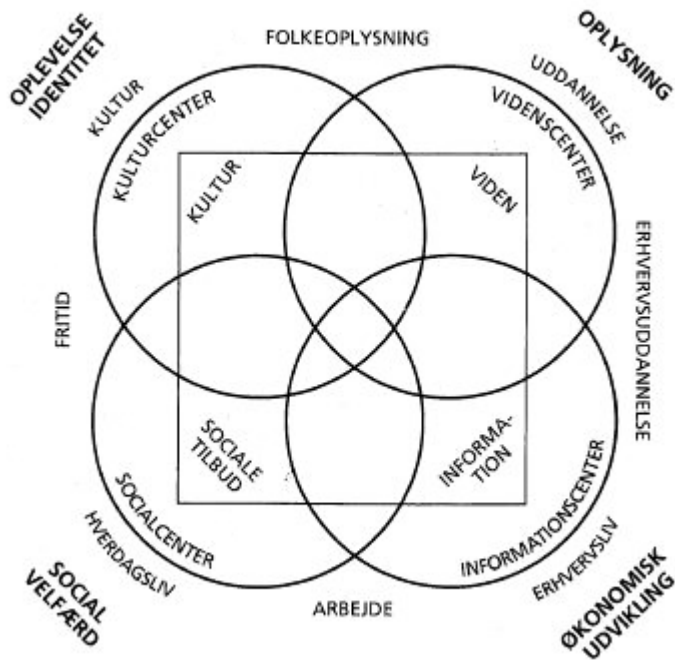
3.1 BIBLIOTEKETS OLIKA ROLLER

För att spegla den diskussion som förts genom åren, kanske främst inom bibliotekariékåren, om vilken roll folkbiblioteket ska spela vill jag lyfta fram en engelsk studie från 1995. I boken "Libraries in a world of cultural change" beskriver författarna Greenhalgh och Worpole de utmaningar som folkbiblioteken i England stod – och kanske fortfarande står inför.

Man börjar med att räkna upp område efter område där biblioteken varit mycket framgångsrika, paradoxalt nog upplevde bibliotekarierna istället en fortsatt kris! Författarna hävdar att folkbiblioteken är i en unikt stark position för att kunna möta de stora samhälleliga förändringar som väntar. Man menar att biblioteken har lyckats lösa motsättningen mellan publikt och privat, mellan individuellt och kollektivt på ett framgångsrikt sätt. Biblioteken förkroppsligar universella värden men också den värdegemenskap som präglar det enskilda lokalsamhället. Författarna menar att folkbiblioteken alltid har varit en inkluderande institution som välkomnar alla utan inträdeskrav och tvingande regler. Men trots den mycket höga uppskattning som visades biblioteken i olika opinionsundersökningar så är dessa förvånansvärt osynliga ur ett politiskt perspektiv. Därför, menar Greenhalgh & Worpole, finns det all anledning att ta bibliotekariernas farhågor på allvar.

De nordiska folkbibliotekens olika roller har studerats av Dorte Skot-Hansen och Marianne Andersson som genom sin studie av bibliotekets roll i lokalsamhället kom fram till modellen på nästa sida.

Modellen finns beskriven i boken "Det lokale bibliotek – afvikling eller udvikling" (1994) och den har sedan använts i flera andra studier. Genom att undersöka folkbibliotekets roll i tre olika lokalsamhällen, en landsbygdskommun, en mindre stad och i en storstadsmiljö, kom man fram till fyra huvudfunktioner:

(ANDERSSON & SKOT-HANSEN, 1994, S 18)

- **Kulturcenter** – biblioteket som en plats för kulturella upplevelser genom lån av böcker, musik och filmer, men även genom att erbjuda författarkvällar, utställningar, sagostunder osv.
- **Kunskapscenter** – en plats som ger tillgång till kunskap genom uppslagsböcker, kurslitteratur och studieplatser.
- **Informationscenter** – en plats där människor tar del av samhällsinformation och fakta som behövs i vardagslivet eller yrkeslivet.
- **Socialt centrum** – där människor kan koppla av, sitta ner i lugn och ro och läsa. En plats som kan bidra till sammanhållning och social gemenskap.

Skot-Hansen poängterar att de olika funktionerna går in i varandra och att en funktion inte utesluter en annan. Hon menar dock att som överordnad analysmodell är den användbar dels till att beskriva bibliotekets profil i lokalsamhället, dels för att diskutera vilka aspekter av bibliotekets verksamhet man vill prioritera i det egna samhället. Skot-Hansens modell har fått ett enastående genomslag inom biblioteksvärlden och används idag som norm när man skissar på nya bibliotek, något som inte alls var tanken när modellen lanserades (Jochumsen & Rasmussen i "Folkebiblioteket under förändring" 2006).

I en artikel i Svensk biblioteksforskning från 1999 diskuterar Gudrún Þórsteinsdóttir och Ulla Arvidsson de svenska folkbibliotekens olika roller sett ur användarnas perspektiv. Studien bygger på enkätundersökningar i anslutning till forskningsprojektet "Bibliotek i förändring", såväl personal som användare tillfrågades på 16 folkbibliotek. Studien visar att varken biblioteksbesökarna eller bibliotekspersonalen är benägna att prioritera vissa målgrupper framför andra; biblioteket är självklart till för alla.

På frågan hur biblioteksanvändarna ser på bibliotekets olika roller anser en stor del av besökarna att de flesta rollerna är viktiga. Som mycket viktigt anses stöd till utbildning av olika slag, dels till den formella utbildningen (62 %) men även till den informella utbildningen (livslångt lärande, 43 %). På andra plats kom bibliotekens barnverksamhet med 59 %. På tredjeplats kom rollen som samhällets vardagsrum, 49 % ansåg att denna roll är mycket viktig. När besökarna själva fick föreslå viktiga roller för biblioteket var det två roller som påfallande många förde fram, nämligen gratis Internetanvändning och en plats där det råder lugn och ro.

3.2 LIBRARYNESS

Innan vi går in på vad som kännetecknar bibliotek som en plats för möten behöver vi titta närmare på vad som utmärker biblioteken i stort. Trots att alla människor anser sig veta vad ett bibliotek är så är det inte fullt lika lätt att definiera

vad som egentligen utmärker dem. Greenhalgh & Worpole (1995) har gjort ett ambitiöst försök att studera vad bibliotekens ”libraryness” är för något.

Libraryness härrör delvis från närvaron av böcker i stor skala, böcker som i sig själva bär på en aura av kvasireligiös och spirituellt art alltsedan de första klosterbibliotekens tid. Böcker och bibliotek vittnar också om ett kontemplativt liv och i viss mening har bibliotek fått ett skimmer av någonting heligt. Libraryness-faktorn har en lång historisk tradition och är allmänt känd, den utgör en av institutionens absoluta styrkor och har visat sig flexibel och livskraftig. Traditionens tyngd kan dock hindra utvecklingen av nya framtidsperspektiv. Libraryness-faktorer enligt Greenhalgh & Worpole:

- ”Tystnadsregeln”, även om denna inte längre betonas av biblioteken så kvarstår en oskriven regel om att det ska vara tyst på biblioteket i folks medvetande. Tanken på en lugn oas mitt i storstadens larm lockar oss alljämt.
- Rätten till kunskap och information, medborgerliga fri- och rättigheter. Biblioteket förkroppsligar idén om bildning och mänsklig utveckling.
- Biblioteket ses som en demokratisk och opartisk institution som står över särintressen och främjar allmänintresset.
- Ger stöd till barns läsinlärning och stimulerar läsintresset. Bibliotekets arbete för att utveckla människors läs- och skrivkunnskap kan inte över-skattas.
- ”Ett fönster mot världen”, en plats där man genom tidningar, faktaböcker och romaner kan följa vad som händer ute i världen.
- Bibliotekarier har rykte om sig att vara opartiska och icke-fördömande.
- Biblioteken ses som i hög grad ”porösa” institutioner, inga skarpa gränser ifråga om vilka typer av material eller information som ryms i biblioteket.
- Biblioteksrummet är en fristad, en plats där man kan sitta, läsa, strosa runt eller sova utan att bli antastad. En av få platser i staden dit människor, i synnerhet kvinnor, i alla åldrar kan gå ensamma och utan att behöva oroa sig.

- Å andra sidan kan det självutplånande draget hos bibliotekarier leda till laissez-faire och en känsla av tråkighet; att bibliotekarier är anonyma tjänsteandar utan egna åsikter och värderingar.

En liknande genomgång av vad ett bibliotek är, eller kanske borde vara, ges i boken "Är det på efterkälken Sverige åker?" av Bjarne Stenquist 2003. Han hänvisar till The Library and Information Commission i England som har ställt upp följande punkter för att beskriva biblioteks sociala roll under rubriken "Libraries are". Bibliotek är

- en fristad
- en trygg och välkomnande offentlig plats
- en icke-diskriminerande plats utan konkurrens och trösklar
- kunskapsportar som underlättar lärande och utlöser förändring
- en plats att upptäcka och glädjas åt mångfald
- en mötesplats för individer och idéer, skapad och skapande i växelverkan med samhället

Kommissionen beskriver biblioteken som en "icke-stigmatiserande plats" och betonar att dessa kvaliteter hos biblioteken är viktiga att bevara och utveckla.

Tysta möten

Flera biblioteksstudier tar upp stillheten som en faktor i biblioteket. "Myten" om stillhet och tystnad finns där fortfarande även om den inte övervakas lika strängt i dagens bibliotek. I sin bok "Tystnaden och ljuset - om bibliotekens arkitektur" (1998) skriver Vilma Hodászy Fröberg:

Just detta möte mellan tystnad och ljus framstår för mig som ett föreningsband mellan biblioteken från äldsta tid fram till vår egen. I tystnaden finner man en slutenhet, en avgränsning mot yttervärlden, som i förening med ljuset ännu idag bildar bibliotekens själ och rum.

Greenhalgh & Worpole (1995) menar att om mötesplatsfunktionen ska kunna fungera så är det väsentligt att det finns en atmosfär som tillåter kontakt och samtal. I sin magisteruppsats ”Ska vi träffas på biblioteket?” (2001) är Carlsson & Persson inne på samma linje:

... här finns en oskriven tystnadsregel. Kravet på tystnad håller på att uppluckras alltmer men är ändå något som få andra kulturinstitutioner har. Detta är en viktig faktor som innebär att det sociala umgänget på biblioteket blir hämmat och gör det svårare för folkbiblioteket att fungera som en mötesplats. Förväntan på tystnad och regeln att man inte ska störa gör att det blir besvärligt att skapa nya kontakter. Många av de möten som sker på biblioteket är mellan personer som redan känner varandra.

De konstaterar också att den informella stämning som finns exempelvis i en pub saknas i biblioteket.

Hilde Ljödäl (2004) refererar till vad två unga tjejer sa om stillheten vid en av intervjuerna i hennes undersökning:

Bibliotek er stillhet – kommer du for å møte noen er det stillheten du møter. Andre steder finner du bråk, musikk. Synes biblioteket er ulikt. Stillheten preger biblioteket. [...] Det kan bli for stille og kjedelig. Bibliotek er egentligen kjedelig, et lesested. [...] Skal det bli møtested? Vet ikke helt om jeg vil like det. Kan ikke bli noe skravlested. Biblioteket bør helst være slik det er i dag. Stillhet.

En politiker uttryckte liknande tankegångar:

Myten om stillhet? Synes det balanserer bra. Møtes i et stille rom. Det gir en annen atmosfære for møtene. Biblioteket kan ikke konkurrere på lyd. Saerpreget er stillheten, viktig og ta vare på i samfunnet med larm og støy.

Stillheten, böckerna, läsningen och den kontemplativa prägel som flera av intervjupersonerna hänvisar till är enligt Greenhalgh & Worpole libraryness-faktorer som biblioteken tycks få leva med. Ljödäl sammanfattar sin diskussion

genom att konstatera att stillhet kontra kommunikation är något av en paradox. Det blir en utmaning att kunna förena dessa båda faktorer vid utformningen av det offentliga rummet och när man planerar för olika behov och upplevelser i framtidens folkbibliotek.

3.3 VAD GÖR ANVÄNDARNA PÅ BIBLIOTEKET?

Hur har studierna gått till?

De undersökningar jag hänvisar till använder sig av olika metoder för att studera hur biblioteksbesökare använder biblioteket och vilken roll biblioteket spelar i människors liv. Den kanske vanligaste metoden är att tillfråga användare via enkäter (Thórsteinsdóttir & Arvidsson 1999, Carlsson & Persson 2001, Leckie & Hopkins 2002, "Frirum til integration" 2001, Jedhagen & Malm 2008). En annan vanlig metod är att tillfråga användare genom intervjuer (Greenhalgh & Worpole 1995, Jochumsen & Rasmussen 2000, Leckie & Hopkins 2002, Ljödäl 2004, Audunson et al. 2008). En indirekt metod är att tillfråga bibliotekarier eller annan personal (Greenhalgh & Worpole 1995, Carlsson & Persson 2001, Ljödäl 2004, Stigendal 2008). Att studera vad användaren gör genom observation, "skuggning", är mindre vanligt men två större undersökningar redovisas här, nämligen "Brugernes adfærd på folkebibliotekerne. KLs trafiktælling 2004" och "Hvem er de og hvor går de? – Brukeratferd i norske storbybibliotek" (2008).

Jag har också valt att ta med ett par forskningsöversikter och ideologiska arbeten (Matarasso 1998 – genomgång av 18 biblioteksprojekt, "Bibliotek – mötesplats i tid och rum" 2000, Almerud 2008 - genomgång av främst studentuppsatser som behandlar invandrares relation till folkbiblioteken) samt några artiklar i dagstidningar och fackpress, bl.a. Forsten & Fries 2006, Sven Nilsson 2005. Tre av dessa studier redovisas här nedan, de övriga återfinns i andra delar av mitt arbete.

Susanne Jedhagen och Jeanette Malm (2008) har i sin uppsats ”Vilken roll spelar det nya stadsbiblioteket? – en användarundersökning på Stadsbiblioteket i Halmstad” undersökt vad användarna gör på stadsbiblioteket och vilka funktioner dessa anser vara viktigast. Svarefrekvensen var hög, 94 procent, och enkäten besvarades av 504 personer. Vid analysen av materialet har man utgått från Andersson & Skot-Hansens modell över bibliotekets olika roller men man har även lagt till en aspekt, nämligen vilken betydelse bibliotekets estetiska funktion kan ha för användarna. De svarande har fått värdera bibliotekets roll som kulturcentrum, informationscentrum, kunskapscentrum, socialt centrum samt den estetiska funktionen.

Den roll som användarna anser vara viktigast är rollen som kulturcentrum. Därefter kommer informationscentrum, kunskapscentrum, socialt centrum och till sist den estetiska funktionen. Ingen av rollerna anses dock vara oviktigt av dem som svarat. Författarna konstaterar att rollen som socialt centrum kommer på fjärde plats och skriver att

ett folkbibliotek kan bara vara en mötesplats om förutsättningarna ges, i form av sittplatser, öppna ytor och tillgång till café. Med tanke på att dessa villkor är uppfyllda på Stadsbiblioteket i Halmstad, trodde vi att denna roll skulle tillmätas en större betydelse än den gjort. Användandet visar att alternativet träffa vänner och bekanta samt att besöka caféet och använda sittplatser överlag är populära. En orsak kan vara respondenterna inte sätter ett samband mellan hur de faktiskt använder biblioteket och hur de sedan besvarar frågan om hur de ser på bibliotekets roller. Begreppet mötesplats/socialt centrum kanske känns mer pretentiöst än vad vi avser att den ska tolkas.

Bibliotekets funktion som en estetisk upplevelse, dvs. upplevelsen av arkitekturen och den konstnärliga utsmyckningen, kommer först på femte plats. Författarna skriver att

Vi tror att anledningen till att socialt centrum och den estetiska upplevelsen hamnat sist i värdering är att användare i stort har en traditionell syn på folkbiblioteket. De viktiga funktionerna är de som är kopplade till bokutlåning, studier och tillgång till

information. Övriga roller är inte oviktiga, men vid ett val är det ändå funktionen som kultur-, kunskaps- och informationscentrum som anses bäst representera det som är bibliotekens viktigaste uppgift.

Jedhagen & Malm blev överraskade över att så många som hälften av besökarna uppgav att de använder bibliotekets datorer, detta visar att det inte är självklart att alla har tillgång till egen dator och bredband. Resultatet av undersökningen visar att Stadsbiblioteket i Halmstad är en byggnad med många fler funktioner än ren bokutlåning.

Ett annat sätt att undersöka hur besökarna använder biblioteket är genom att skugga dem för att se vad de gör och hur de betar sig under biblioteksbesöket. Ett par större studier med denna metod är gjorda i Norge och Danmark.

”Hvem er de og hvor går de? – Brukeratferd i norske storbybibliotek” (2008) är en omfattande studie från Norge där man kartlagt vad folk sysslar med på biblioteket, förutom att låna och lämna böcker. Man ville ha svar på frågan vad biblioteken betyder som mötesplats och som arena för kunskapsinhämtning. Kartläggningen skedde i form av ett stort antal observationer, man följde helt enkelt biblioteksbesökarna och noterade hur länge besöket varade och vad man ägnade sin tid åt. Undersökningen gäller huvudbiblioteken i Oslo, Trondheim, Kristiansand, Stavanger och Bergen, alltså fem större städer och sammantaget skuggades 3.337 biblioteksbesökare.

I Danmark har två liknande undersökningar genomförts åren 2004-2005. I en stor undersökning kallad ”Brugernes adfærd på folkebibliotekerne. KLS tra-fiktælling 2004” skuggades nästan 3.000 besökare vid 21 folkbibliotek. Studien visade att hälften av biblioteksbesökarna lämnar biblioteket utan att ha lånat något material. Istället använder man bibliotekets datorer, tidningar och tid-skrifter. Det är en mycket stor spridning ifråga om hur länge man uppehåller sig i biblioteket, från bara någon minut upp till flera timmar. Den grupp som inte lånar något stannar i genomsnitt 35 minuter medan gruppen som lånar material stannar 23 minuter. De flesta vuxna kommer till biblioteket utan att ha säll-skap med någon. En stor grupp barn och unga kommer endast för att använda

bibliotekets datorer. Man konstaterade också att biblioteken används flitigt av ”nydanskar”, inte minst av barn och ungdomar. En mindre studie med samma metod har utförts vid Århus bibliotek. Man undersökte bland annat bibliotekets roll som en plats för möten och social samvaro och fann att 21 procent kom tillsammans med någon eller mötte familj och vänner under besöket. Motsvarande genomsnitt för de fem norska biblioteken är ännu högre, 26 procent.

Eftersom folkbiblioteken i Norge har nästan lika höga besökstal som de danska, men bara hälften så höga utlåningssiffror, så är det förstås extra intressant att se vad de som besöker biblioteken ägnar sig åt istället. Besökarna bestod av 53 procent kvinnor och 47 procent män. I genomsnitt stannade besökaren 35 minuter i de norska biblioteken jämfört med 24 minuter i Århus. Hela 71 procent stannar kortare tid än en halvtimme men de som stannar riktigt länge drar upp genomsnittet. Cirka 30 procent lånar med material hem, en låg siffra med tanke på att motsvarande siffra för Århus är 42 procent. Studien från Halmstad anger siffran 63 procent för kvinnor och 54 procent för män när det gäller att låna och/eller att lämna tillbaka böcker och andra media.

I den norska studien har man valt att dela in besökarna i olika ”brukarprofiler”:

- ”Lånarna” står för närmare hälften av alla besök, de stannar dock bara i genomsnitt 18 minuter. 27 procent stannar högst fem minuter!
- ”Internetanvändarna” är på biblioteket i 47 minuter.
- ”Tidnings- och tidskriftsläsarna” stannar nästan lika länge, 42 minuter.
- De som umgås med andra stannar i genomsnitt 40 minuter.
- De som studerar och arbetar stannar riktigt länge, nästan 2,5 timme i snitt.

Det är dock en betydande överlappning mellan dessa profiler och de flesta som besöker biblioteket gör mer än en sak under sitt besök. De flesta passar även på att strosa längs hyllorna för att titta efter böcker och annat utställt material.

En summering av den norska studien visar att biblioteken är mycket mer än en plats dit man går för att låna böcker och annat material. Besökaren använder sig

av en rad olika tjänster och användningen är komplex. Vid sidan av lån är läsning av dagstidningar och tidskrifter, Internet, biblioteket som läs- och studieplats och som mötesplats viktiga sidor hos biblioteken. Brukargruppen domineras av unga och vuxna mellan 15 och 45 år. Besökare med ett annat modersmål än norska är starkt överrepresenterade i förhållande till sin andel av befolkningen. Undersökningen visar också att ungdomar och invandrare använder biblioteken i högre grad för att umgås jämfört med andra grupper.

3.4 BIBLIOTEKETS SOCIALA ROLL

Från folkbibliotekens sida framhåller man idag gärna bibliotekets roll som en social plats; en mötesplats där människor kan träffas och umgås. I samband med invigningar av nya bibliotek blir detta extra tydligt då politiker och biblioteks-företrädare gärna beskriver biblioteket som ett vardagsrum med högt i tak, en plats där man lätt kan slinka in. Arkitekturforskaren Daniel Koch skriver i en artikel med rubriken "Lugna bibliotek blir spektakulära mötesplatser":

Men i dag ska bibliotek vara informella byggnader där man lätt slinker in. De ska vara sociala platser med kafé, restaurang och utställningsytor. De ska ha soffor och utsikt genom stora fönster – och de ska stimulera till möten. - Det är ett väldigt fokus på interaktionen mellan människor. Det avslappnade samtalet är ledstjärnan.

(SVENSKA DAGBLADET 2006-06-27).

Men varför skall biblioteken fungera som ett ställe att stämma träff med människor på? Vad är motivet med det från biblioteksvärldens sida, särskilt i ljuset av att biblioteket måste kunna motivera sin existens ekonomiskt och för samhällsnyttan. Vad sägs egentligen i debatten om mötesplats? Och, vem säger vad? Greenhalgh & Worpole (1995) menar att bibliotekens sociala betydelse ofta är underskattad. Detta bekräftas i en norsk studie av Hilde Ljödøl (2004). Hon skriver nämligen att biblioteket som ett socialt, offentligt rum tycks ha en större betydelse och funktion än vad de intervjuade personerna trodde på förhand. Bibliotekets roll och status som offentligt rum måste dock synliggöras:

möteplassfunktionen er for lite synliggjort og verdien av den for samfunnsnyttig viktig til at den skal bli stående som en "usynlig" bibliotekstjeneste (s. 74).

Mötesplatsfunktionen behöver också definieras och lyftas fram för att kunna marknadsföras effektivt gentemot beslutsfattarna. Flera av dem som intervjuades konstaterade att de gemensamma, offentliga mötesplatserna i samhället privatiseras och blir allt färre, människor håller sig inom sin egen subkultur.

Det är värt att notera att bibliotekens roll som mötesplats är dåligt belyst inom nordisk biblioteksforskning och få forskare har fokuserat särskilt på detta. Ett undantag är den forskning som bedrivs av Ragnar Audunson och hans kollegor vid högskolan i Oslo, bland annat i det så kallade PLACE-projektet. Projektet PLACE (Public Libraries – Arenas for Citizenship: An Investigation of the Public Library as a Community Meeting Place Fostering Social Capital in a Digital and Multicultural Context) pågår åren 2007-2011.

På Halmstadkonferensen i Bergen i april 2009 redogjorde Svanhild Aabø, forskningsledare i projektet, för hur långt man har kommit. Används folkbiblioteken i Norge som mötesplatser? – Ja, svarar Aabø, detta har man nu fått svar på i projektet, i hög grad och på ett varierat sätt dessutom. Nästa fråga: På vilket sätt? Som offentligt rum? Som högintensiv eller som lågintensiv mötesplats? Dessa frågor har man ännu inte fått något riktigt svar på men resultaten tyder på att hög mötesintensitet är kopplat till människor som har en annan språklig bakgrund än norska, till dem som deltar i lokala aktiviteter i sin stadsdel samt de som har en låg hushållsinkomst. De med lägre utbildning använder biblioteket som ett "torg", dvs en plats för lågintensiva möten.

Henrik Jochumsen och Casper Hvenegaard Rasmussen, båda forskare vid Danmarks biblioteksskole i Köpenhamn, har undersökt användarnas förhållande till biblioteken och folkbibliotekens sociala funktion. Även om biblioteken i första hand förknippas med lån av böcker så visar deras studier att biblioteken har ett brett spektrum av användningsområden.

I boken "Gör biblioteket en forskel?" (2000) jämför de båda danska biblioteksforskarna med hjälp av Bourdieu hur olika livsstilar och människors biblioteksanvändning förhåller sig till varandra. Att folkbiblioteken i Danmark "gör skillnad" är de flesta överens om men ingen har tidigare undersökt varför, hur och när? Avsikten med Jochumsen & Rasmussens undersökning var att ta reda på vad biblioteket betyder i enskilda människors vardagsliv, och man har gjort djupintervjuer med såväl brukare som icke-brukare. Utöver det faktiska biblioteksbruket har man också velat titta på vilka föreställningar folk har om biblioteket samt vilken betydelse man tillmäter biblioteken ur ett samhällsperspektiv, forskarna menar att dessa tre ting är intimt förknippade med varandra.

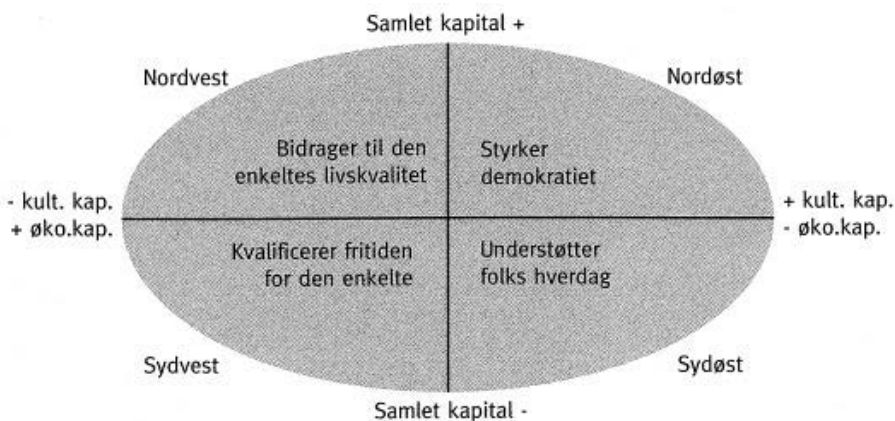
Jochumsen & Rasmussen valde ut 32 personer för intervju utifrån deras tillgång till ekonomiskt och kulturellt kapital vilket resulterade i fyra olika livsstilar:

Nordväst: I denna livsstil återfinns människor med höga inkomster. Stort självförtroende, tonvikt på hög standard och materiella ting kännetecknar livsstilen. Människorna i de olika livsstilarna ser på bibliotekens roll på olika sätt, de i Nordväst betraktar främst biblioteket som en inspirationskälla som bidrar till livskvalitet ("direktör").

Nordost: högst utbildningsnivå och störst kulturellt kapital. Satsar på självförverkligande och lägger mindre tonvikt på det materiella. Nordost ser biblioteket som en källa till upplysning som stärker demokratin ("professor").

Sydväst: låg utbildningsnivå men bättre ekonomiska förutsättningar än Sydost. Läser och utnyttjar kulturutbudet minst, betonar värdet av praktiskt arbete. Människorna i Sydväst är främst intresserade av den praktiska sidan av biblioteket och sådant som kan berika fritiden, exempelvis gör-det-självlitteratur ("industriarbetare").

Sydost: låga inkomster men en något högre utbildningsnivå än Sydväst. Ofta aktiva i föreningslivet och positivt inställda till lokala kulturarrangemang. Människor i Sydost framhåller "det nära biblioteket" som kan vara ett stöd i den egna vardagen ("förskollärare").

(JOCHUMSEN & HVENEGAARD RASMUSSEN, 2000, S 126)

De två livsstilar som främst använder biblioteket som ett socialt centrum är Nordväst och Sydost. Den första gruppen betonar biblioteket som en plats som står i kontrast till en stressig och arbetsam vardag, ett ställe där man gärna uppehåller sig för att leka med barnen eller läsa tidskrifter. Den sydöstliga livsstilen använder istället biblioteket som en mötesplats där man kan träffa bekanta eller samtala med bibliotekspersonalen, ett ställe för att odla sociala relationer. Även de som tillhör den nordöstliga och den sydvästliga livsstilen använder biblioteket som socialt centrum men i mindre utsträckning. För personerna i Nordost är det istället folkbibliotekets roll som kulturcentrum som är mest angelägen och man betraktar biblioteket som något av ett kulturhus. I den sydvästliga livsstilen är bibliotekets roll som kunskaps- och informationscenter viktigast, ett ställe ”hvor man kan gå hen og få nogle oplysninger ved at låne noget faglitteratur”.

Jochumsen och Rasmussen visar att det inte finns någon skarp gräns mellan brukare och icke-brukare, det är snarare olika skiften i den enskildes liv som dels påverkar graden av användning, dels medför nya sätt att använda biblioteket eller att användningen istället upphör. Frågan om biblioteket gör skillnad besvarar

forskarna med ett Ja men konstaterar samtidigt att det är stora variationer i uppfattningen – ju mer det brukas desto större betydelse tillmäter man biblioteket.

Ragnar Audunson beskriver i en artikel i *Journal of Documentation* (2005) hur dagens globaliserade värld kännetecknas av två grundläggande mönster eller rörelser. Den ena rörelsen är de kulturella och sociala förändringar som orsakas av migration och framväxten av ett multikulturellt samhälle. Den andra rörelsen hör samman med digitalisering och det så kallade informationssamhällets utveckling. Båda dessa rörelser påverkar biblioteken, i synnerhet folkbiblioteken, på ett omvälvande sätt som gör det nödvändigt att omformulera folkbibliotekens roll som mötesplats i lokalsamhället. De båda rörelserna aktualiserar, paradoxalt nog, folkbibliotekens roll som fysisk mötesplats. Demokrati i ett mångkulturellt sammanhang förutsätter lågintensiva mötesplatser där vi kan mötas över de gränser som finns mellan olika grupper. Tolerans förutsätter arenor där vi konfronteras med andra intressen och perspektiv än våra egna.

Deltagande i högintensiva arenor är livsviktigt i varje människas liv, skriver Audunson, eftersom dessa skänker mening åt livet. För några är det jobbet, för andra kan det vara religion, politik, musik, konst eller supporterklubben i det egna fotbollslaget. För några, de hängivna läsarna, kan även det lokala biblioteket vara en sådan arena. Men i ett mångkulturellt samhälle innebär de högintensiva arenorna samtidigt ett avstånd och en separation mellan olika gruppstillhörigheter och vi tenderar att bli osynliga för varann. Var möts t.ex. den välutbildade kvinnan i 30-årsåldern, en lågutbildad man i 60-årsåldern och en femtioårig kvinna från Pakistan? Utan möten ingen förståelse! För att uppnå detta behövs lågintensiva mötesplatser. Det är en paradox att i ett multikulturellt samhälle, där behovet av sådana lågintensiva mötesplatser är betydligt större än i gårdagens kulturellt sett mer homogena samhälle, tenderar dessa att försvinna. Audunson menar att folkbiblioteket är en av få återstående tvärkulturella mötesplatser och hävdar att den här typen av institutioner är mera nödvändiga än någonsin. Folkbiblioteket har, med sin unika decentraliserade struktur, både en fot i lokalsamhället där de politiska organisationerna finns, och i den digitala världen. Därmed kan man också fungera som en brygga mellan dessa världar menar Audunson:

In the library we are citizens of the geographically defined local community and the digital world simultaneously.

Den stora utmaningen för dagens folkbibliotek ligger i att stödja utvecklingen av en gemensam kultur i lokalsamhället samtidigt som biblioteken främjar diversitet och multikulturalism.

Den amerikanske sociologen Ray Oldenburg har studerat betydelsen av informella mötesplatser, platser som han kallar det tredje stället (utöver hemmet och arbetet). Han anser att människor behöver neutrala mötesplatser för att ”få lite skydd från varandra”. I boken ”The great good place” från 1989 nämner han bland annat kaféer, små barer och hårsalonger som exempel på det tredje stället. Oldenburg räknar upp åtta egenskaper som kännetecknar sådana platser, de ska:

- vara neutrala
- verka socialt utjämnande och inkluderande
- inbjuda till livliga samtal
- vara lättillgängliga och anpassningsbara ifråga om öppettider
- ha sällskapliga stamgäster som anger tonen och lockar in nya i gemenskapen
- hålla en låg profil ifråga om inredning och lokal
- präglas av en lekfull stämning
- vara ett hem utanför hemmet

Dessa platser hjälper till att skapa tillit och förståelse mellan människor och medverkar till utveckling av socialt kapital. Det är värt att notera att Oldenburg inte nämner biblioteken i sin uppräkningslista över tänkbara ”third places” och vi har anledning att fråga oss varför?

Boken ”The library as place: history, community, and culture” (2007) samlar ett antal forskningsbidrag som alla tar avstamp i Space and place-teorin. Teorier kring place och space kan spåras tillbaka till Euclides och teoribildningen är komplex. I inledningen till boken ges följande förenklade definition:

In the simplest sense, space refers to location somewhere and place to the occupation of that location. Space is about having an address and place is about living at that address... Place is specific and space is general.

Bidragen i boken speglar olika typer av bibliotek, således även forskningsbibliotek. Fischer, Saxton, Edwards & Mai har undersökt vad Seattle Public Library betyder för användarna och även för dem som passerar förbi biblioteket. För att ta reda på detta intervjuade man vuxna i och strax utanför biblioteket. Den nya biblioteksbyggnaden i Seattle designades i det uttryckliga syftet att föra samman människor via mötesrum, gemensamma ytor för arbete, kaféhörnor och genom att använda färger, ljus och möbler på ett genomtänkt sätt. Men hur effektiva har dessa ansträngningar varit? Efter att ha sammanställt resultaten och jämfört dessa med de åtta kriterier Oldenburg anger, konstaterade Fischer et al att endast tre av de åtta villkoren är till fullo uppfyllda: Att vara neutrala platser där människor kan komma och gå som de själva önskar, att verka inkluderande och socialt utjämnande genom att inte ställa några krav på inträde och medlemskap, samt att vara ett hem utanför hemmet i psykologisk mening. Forskarna frågar sig om mindre bibliotek som filialer med sin starkare sammanhållning möjligen bättre svarar mot attributen hos ett sådant tredje ställe? (Fischer, Saxton, Edwards & Mai: "Seattle Public Library as place: reconceptualizing space, community, and information at the central library").

Det mesta av det som skrivs inom området utgörs annars av studentuppsatser samt av artiklar i fackpressen. Låt oss titta närmare på hur bibliotekens sociala funktion beskrivs i två av dessa uppsatser.

Frida Forsten och Sanna Fries (2006) har i sin uppsats "Den tillhörighetsskapande mötesplatsen – Folkbiblioteket som mötesplats i svensk biblioteksdebatt" också använt sig av Space and Place-teorin:

Folkbiblioteket som social mötesplats är således place – både genom att möten kan ske där, genom sitt material, sitt fysiska rum, sina aktiviteter, allmänskulturella utbud, bibliotekspersonal samt genom bibliotekets arbete i sin helhet. Tillhörighet är det space detta skapar genom att göra användaren tillhörig i samhället.

Forsten & Fries har gått igenom alla artiklar i Biblioteksbladet som handlar om biblioteket som social mötesplats med tio års mellanrum åren 1975-2005, samt relevanta utredningar och propositioner från samma år. Författarnas sammanfattning är att förutsättningarna för att vara en mötesplats finns hos biblioteken och att själva kärnan i detta är tillhörighet:

vår tro är att skapandet av tillhörighet förutom att vara kärnan i den sociala mötesplatsen dessutom kan vara själva kärnan i hela bibliotekets verksamhet.

Författarna ser denna tillhörighet som ett uttryck för det Putnam kallar socialt kapital:

Studier av Putnam (2001) visar att en hög grad av socialt kapital är viktigt för såväl hälsa och lycka som för den demokratiska utvecklingen. Genom att bidra till en känsla av tillhörighet kan således biblioteket även stärka samhörighet och socialt kapital i samhället.

Medan t.ex. Ljödäl (2004) och Jochumsen & Rasmussen (2000) framhåller att bibliotekens mötesplatsfunktion måste marknadsföras bättre gentemot beslutsfattarna så menar alltså Forsten & Fries att det som skall marknadsföras istället är bibliotekets möjlighet att skapa tillhörighet för människor.

Helena Carlsson och Christina Persson (2001) har skrivit en uppsats med titeln "Ska vi träffas på biblioteket? – En undersökning om folkbibliotekets funktion som mötesplats". Genom intervjuer med personal vid två bibliotek och enkäter till bibliotekens besökare försöker man ringa in vilka faktorer som är särskilt betydelsefulla för bibliotekens roll som mötesplatser. De viktigaste faktorerna är att biblioteken är öppna för alla och gratis men också att de är centralt belägna. Även arkitektur och inredning spelar en viktig roll, många av de tillfrågade vill ha mysiga lokaler som är inbjudande samt gärna en estetiskt tilltalande arkitektur. Personalens engagemang och bemötande är en annan betydelsefull faktor, man ska vara måna om sina besökare och ta sig tid att hjälpa till.

4. Aspekter av biblioteket som mötesplats

4.1 OLIKA SLAGS MÖTEN

Som framgått av tidigare avsnitt kan biblioteket som mötesplats betraktas ur en rad olika perspektiv. I kapitel 4 vill jag lyfta fram några aspekter som särskilt betydelsefulla. Men först några ord om olika slags möten.

Vi bör skilja på mötesplatser för förväntade möten och mötesplatser för mera förutsättningslösa möten, ett citat ur skriften "Mötesplatser till lust och gagn i stad och bygd" (1991) får belysa detta:

Till den förstnämnda kategorin hör konstsalongen, konserthusfoajén, fotbollsarenan, stamfiket, motionslokalen, bridgeklubben och hobbyverkstaden. Förutsättningslösa möten däremot kan vara exempelvis stadskärnan, köpcentret, tågstationen och promenadstråket där många människor rör sig men inte i första hand för att mötas, istället korsas här deras vägar.

Torget får ofta symbolisera den plats där sådana oförutsedda möten sker och många menar att även biblioteken kan och bör ha den rollen. Dessa tankar utvecklas närmare i avsnittet om demokrati och offentlighet.

Biblioteket som mötesplats kan ses ur tre olika perspektiv menar Forsten & Fries (2006): användarens perspektiv, biblioteksperspektivet och ett mera övergripande samhällsperspektiv. Många användare ser biblioteket som en möjlighet till samvaro, rekreation och individuell utveckling. Biblioteksperspektivet innehåller element som brobyggande och påverkan medan det omgivande samhället ser biblioteket som en plats för lärande, utveckling och fostran. Författarna drar slutsatsen att förutsättningarna för en mötesplats finns på biblioteket i form av material, aktiviteter och ett fysiskt rum.

Inte bara mötesplatser utan också möten kan beskrivas ur flera olika perspektiv:

- Möten mellan människor (fysiska eller virtuella möten, möten över olika sorters gränser osv.)
- Mötet mellan läsaren och boken eller läsaren och författaren
- Mötet med andra kulturer och tänkesätt

När det gäller möten mellan människor på bibliotek har dessa studerats i Norge av professor Ragnar Audunson m.fl. (2008):

Variasjonen i kontakten er stor, alt fra ikke-planlagte møter mellom ukjente, møter med venner og møter på nett til formelle møter med forfattere og politikere.

Författarna menar att folkbiblioteket utmärker sig i förhållande till andra arenor genom sina lågintensiva möten, den vanligaste kontaktformen de svarande angav var faktiskt de mest lågintensiva formerna för möten. Som exempel på lågintensiva möten kan nämnas två personer som sitter bredvid varandra i tidningshörnan, dvs. möten mellan människor som annars inte brukar träffas. Audunson m.fl. ser också att behovet av sådana mötesplatser har ökat:

Jo mer heterogent samfunnet blir, jo større blir behovet for møteplasser som kan bygge broer og generalisert tillit og jo mindre blir sannsynligheten for at slike broer vil oppstå spontant og av seg selv. Man møter ikke lenger et tverrsnitt av samfunnet på kirkebakken, i sangkoret eller på stamkaféen.

I en tidigare artikel (2005) skriver Audunson att en hållbar demokrati förutsätter att platser för det han kallar lågintensiva möten måste finnas, människor måste kunna mötas utanför sina egna sfärer för att tolerans och förståelse för andras tankar och värderingar ska kunna uppstå. Folkbiblioteket är ett av de få ställen i samhället där sådana lågintensiva möten kan äga rum.

Enligt Svanhild Aabø visar de resultat man fått hittills fått fram i PLACE-projektet att biblioteket innehåller flera olika typer av mötesplatser:

1. Torg (lågintensiv)
2. En plats där man möter människor som är annorlunda (lågintensiv)
3. Offentligt rum (möten med författare, politiker osv.)
4. Gemensamma aktiviteter och programverksamhet (högintensiv)
5. Metamötesplats (där man hittar information om aktiviteter)
6. Virtuella mötesplatser (webben).

(HALMSTADKONFERENSEN I BERGEN 2009)

4.2 MÖTESPLATS I EN DIGITAL TID

Föreställningen att biblioteken i framtiden kommer att ersättas av virtuella tjänster har framställts en längre tid. Silkeborgs bibliotek i Danmark anamade tidigt den nya informationsteknologin och trots att man själva trodde att bibliotekets roll som mötesplats och uppehållsplats skulle minska så blev detta inte fallet. Istället steg antalet biblioteksbesökare! Vi bör dock notera att användarbeteendet ändrades och att besökarna nu började utnyttja den nya tekniken i biblioteket; man använde Internet, spelade datorspel eller nyttjade bibliotekets multimedieverkstad. Intrycket är att ny teknik har breddat folkbibliotekens användningsområde snarare än att utgöra ett hot mot själva biblioteksrummet. Arkitekturprofessor Clas Caldenby skriver i Göteborgsposten under rubriken ”Mötesplatser i förvandling”:

Ryktet om bibliotekens död har visat sig överdrivet. Uppgifter som att bara ett par procent av all information numera publiceras i böcker eller att böcker bara innehåller någon tiotusendel av det som finns tillgängligt i databaser har gett anledning till farhågor. Samtidigt tycks behovet av en avspänd ”tredje plats”, mellan hemmet och arbetet, växa nästan i takt med informationssamhället.

(GÖTEBORGSPOSTEN 2007-03-09)

Greenhalgh & Worpole (1995) påpekar att biblioteken, även om dessa i stort har förmått anpassa sig väl till olika samhällsförändringar, måste vara observanta och lyhörda nog att upptäcka kulturskiften och skiften i värderingar mellan olika generationer; en generation som vuxit upp i en audiovisuell kultur med datorer och ett ständigt ökande informationsflöde har ett annat förhållande till böcker än en bibliofil född på 1930-talet. Bokens relativa roll som ett medium för informationsutbyte ändras vilket betyder att de platser som byggts för boken – biblioteken – också kommer att ändra utseende. Leckie och Hopkins (2002) menar dock att deras resultat från Toronto och Vancouver pekar i riktning mot att digitala tjänster kan ses som ett tillägg till bibliotekens existerande utbud och att dessa inte reducerar bibliotekets betydelse som fysisk mötesplats.

Folkebiblioteket som offentlig møteplass i en digital tid

Bland de nordiska studier som handlar om bibliotekens roll som mötesplats är Hilde Ljödals uppsats ”Folkebiblioteket som offentlig møteplass i en digital tid” (2004) ett viktigt bidrag. Eftersom denna uppsats sammanfattar mycket av den forskning som skett inom området vill jag ägna en del utrymme åt den.

Ljödäl har intervjuat 22 personer som på olika sätt har anknytning till två av Oslo-området största filialer, Majorstuen och Torshov. De intervjuade är bibliotekarier, konsulenter, politiker och brukare i åldern 17 till 84 år.

Inledningsvis konstaterar Ljödäl att vi vet rätt lite om bibliotekets betydelse som ett offentligt rum i samhället. Biblioteket nämns ofta i olika sammanhang som en mötesplats (t.ex. i utredningar, handlingsplaner, visioner och verksamhetsberättelser) utan att mötesplatsbegreppet egentligen definieras. Hon menar att ”biblioteket som mötesplats” inte är särskilt belysande som begrepp; vi bör snarare se mötesplatsen som en av flera biblioteksfunktioner. En utgångspunkt för Ljödals undersökning är att det är aktiviteter och projekt på biblioteken som ligger till grund för möten och mötesplatser.

Ljödäl har valt att undersöka vilka kvaliteter och egenskaper som hänger samman med mötesplatsfunktionen: – Vilka möten uppstår? – Hur skapas dessa möten och vilken betydelse har de? – Hur upplevs mötena sett ur bibliotekariers, brukares, nyckelpersoners respektive politikers perspektiv? – Vilka utmaningar ställs folkbiblioteken inför som knutpunkt i lokalsamhället?

Såväl Majorstuen som biblioteket i Torshov är kända för sin banbrytande verksamhet med projekt och olika aktiviteter för invånarna i respektive stadsdel. Ett exempel är Jentegruppen med aktiviteter i biblioteket för flickor mellan 13 och 18 år, gruppen har blivit en mötesplats över nationsgränserna. I en annan grupp, Erindringsgruppen, möts äldre och barn över generationsgränserna och i en tredje grupp fick äldre ”seniorsurfare” hjälp av unga killar med datorvana. Dessa planlagda aktiviteter kallar Ljödäl för högintensiva möten, hon har dock kunnat se hur aktiviteterna ofta övergått i spontana och informella möten mellan deltagarna av mera lågintensiv karaktär – som i vissa fall har gett upphov till nya planerade aktiviteter osv.

Vad är det då som är viktigt för att möten ska uppstå? Respondenterna framhåller bibliotekspersonalens service, kunskaper och tillmötesgående som mycket viktiga faktorer för att brukarna ska känna sig välkomna i biblioteket. En brukare ger uttryck för att personalens bemötande är av avgörande betydelse om det ska skapas olika möten i biblioteket:

har mye å si hvordan de ansatte er, tar i mot en. Møte med mennesker er veldig viktig [...] Men det må være atmosfære der. De ansatte skaper den og vi inviteres til noe som er positivt og trygt. Felleskap betyr mye i vårt samfunn i dag. Vi er på flukt fra de verdifulle tingene, de positive mellommenneskelige tingene, som er oss. Her har biblioteket en oppgave.

En bibliotekarie uttrycker det som ”de spontane møtene oppstår dersom folk føler seg hjemme og synes det er hyggelig”.

Såväl brukare som nyckelpersoner och politiker lägger vikt vid att bibliote-

ket som offentlig mötesplats ska vara fysiskt inbjudande, stämningen ska vara avslappnad och behaglig. Det ska vara ett rum ”for ikke bare å møte ’de andre’, men også et rom for å møte seg selv”. Att veta att alla som använder biblioteket har samma möjligheter är en aspekt man lägger stor vikt vid, alla ska ha möjlighet att delta på sina egna villkor:

Biblioteket som møteplass åpner opp for en ”legitim perifer deltakelse”. Du kan sitte og lese avisen i aviskroken år ut og år inn, eller du kan åpne opp for en samtale med andre avislesere. [...] Det å vite at alle brukere av biblioteket i utgangspunktet har den samme muligheten til en slik ”legitim perifer deltakelse”, er et veldig viktig aspekt ved biblioteket som offentlig møteplass.

I biblioteket är det böckerna som skapar den fysiska ramen runt mötesplatsen, och som flera av respondenterna säger ger den speciella atmosfären. Bibliotekets läge, stadsdelarnas administrativa indelning och hur befolkningsstrukturen ser ut är faktorer som har betydelse för hur biblioteket fungerar som ett offentligt rum i de båda stadsdelarna. Majorstuen har en ”lösare” struktur som lokalsamhälle medan Torshov är en mer historisk stadsdel med en tydligare identitet. Ljödäl skriver att:

Dette kan spille en vesentlig rolle fordi lokal tilhørighet og identitetsskapende arbeid er avhengig av å ha naturlige, lokale rammer som bakteppe for å kunne å skape kvalifiserte, offentlige rom.

Ett mönster som kom fram ganska entydigt under intervjuerna kring begreppet biblioteket som mötesplats var kvaliteten och egenskaperna hos det offentliga rummet. Bibliotekets roll som mötesplats kan sammanfattas i några få punkter utifrån intervjuresultatet. Biblioteket som mötesplats

- är till för alla, på alla nivåer
- har låg tröskel, är fysiskt lättillgängligt och har goda öppettider
- är en plats dit du kan gå och få vara i fred och anonym; möta dig själv men ändå ha känslan av att ingå i en gemenskap

- är en neutral, trovärdig och kulturellt uppdaterad plats med en fast historisk förankring
- är en blandning av seriositet och folklighet som gör att atmosfären blir unik
- har ett allsidigt och aktuellt innehåll; böckerna skapar en ram som ger den speciella atmosfären
- är gratis och icke-kommersiell
- har tillmötesgående personal som lägger vikt vid service och kunskap

Ljödäl jämför dessa punkter med Oldenburgs ”third places” och visar på ett par väsentliga skillnader: de mötesplatser Oldenburg beskriver är i många fall kommersiella och således inte gratis. En annan skillnad är att i biblioteket är det böckerna som skapar den fysiska ramen runt mötesplatsen och som ger den unika atmosfären.

Sammanfattningsvis kommer Ljödäl fram till att mötesplatsbegreppet inte är självklart, funktionen i folkbiblioteket är snarare mångfasetterad. Mötesplatsen skapas genom samarbete och samaktion mellan olika professioner, sektorer och kompetenser. Den kan skapa oväntade möten mellan olika grupper och bidra till bland annat integration och bryta isolering, vilket i förlängningen också får återverkningar för demokratin och samhället. Inget av detta sker dock av sig självt, bibliotekschefer och bibliotekarier bör regelbundet ta pulsen på sin närmiljö och vara kreativa och uppfinningsrika för att kunna hävda bibliotekens grundläggande värden och synliggöra dessa, inte minst i nedskärningstider.

4.3 DEMOKRATI OCH OFFENTLIGHET

Ett så brett område som folkbibliotekens betydelse för demokrati och offentlighet ger mig bara möjlighet att skrapa lite på ytan men jag vill ändå lyfta fram detta som en viktig del i bibliotekets roll som mötesplats.

Hilde Ljödäl (2004) ger i sin studie en bakgrund till forskning kring offentlighetsteori och demokratiteori. Hon lyfter bland annat fram Habermas vilken framhåller betydelsen av offentliga institutioner som tidningar och bibliotek som grundval för utvecklandet av parlamentariska organ och demokratins framväxt på 1800-talet. Tidningarna blev dock så småningom uppköpta och styrda av marknaden. Men hur är det med biblioteken? De kan väl ännu sägas vara en av de sista offentliga platserna i civilsamhället som inte är marknadsstyrda, en plats där ett fritt meningsutbyte kan äga rum? funderar Ljödäl. Sven Nilsson (2005) menar å sin sida att

biblioteksiden är nära kopplad till föreställningen om en fungerande kommunikativ offentlighet – i staden, i vetenskapssamhället eller i lokalsamhället. Den kanske mest levande föreställningen i dagens biblioteksologi är bilden av biblioteket som mötesplats. Men mötesplatsen har bara mening inom ramen för något slags kommunikativ eller resonerande offentlighet i Jürgen Habermas mening.

Ljödäl citerar Skot-Hansen som menar att biblioteken är unika genom att de kan erbjuda sina besökare ett offentligt rum och gratis tillgång till olika uppfattningar om i princip allt i en och samma institution. Geir Vestheim är inne på samma spår i sin avhandling "Fornuft, kultur og velfaerd" (1997). Han skriver att folkbiblioteket är en kulturinstitution som har potential att utveckla pluralism både när det gäller innehåll och form i det material man förmedlar, men också när det gäller förmedlingsformer och organiseringen av biblioteket som en social mötesplats.

Deltagarna i den studieresa till Finland, som nämns i inledningen av denna skrift, hade stor glädje av boken "Bibliotek – mötesplats i tid och rum. En bok om demokrati" som sammanställdes av SAB:s demokratigrupp år 2000. Boken innehåller tio artiklar där olika författare ger sin syn på ämnet med utgångspunkt från de tio teser om demokrati och bibliotek som arbetsgruppen tagit fram. Boken beskriver biblioteken som en grundbult i demokratin:

I biblioteket möjliggörs verkliga möten, möten i tid och rum mellan människor och media. Var annars kan man träffa såväl Mandela och Madonna som Hitler, Gandhi, Dalai Lama, Brögger, Bergman, grannen och stadsdelsnämndens politiker. I biblioteket finns det demokratiska underskottet, den tilltagande segregationen, kommunismen, kapitalismen, kulturkrockarna och informationsklyftorna bara på hyllan eller nätet – inte i verkligheten. (UR BOKENS BAKSIDESTEXT)

Är detta verkligen sant eller är det snarare en försköning av verkligheten, en bild av biblioteken som vi själva gärna omhuldar?

Mikael Löfgren för i boken en diskussion om offentlighet och demokrati under rubriken ”Frizon för alla”:

Förbindelsen heter offentligheten, det fysiska och andliga rum till vilket vi alla som medborgare äger tillträde. Det är där kvalitetsdiskussionen måste föras om demokratin ska ha en chans. Offentlighetens plats kan vara torget, tevekanalen, tidningen. Den kan vara hemsidan eller samtalsgruppen på Internet. Den kan vara skolan, teatern, fotbollsarenan. Och folkbiblioteket. Biblioteket är definitivt en del av offentligheten. [...] Men offentligheten är inte längre en enda (om den nu någonsin har varit det). Tidningarna blir allt mer nischade, radio- och tevekanalerna allt fler och allt snävare. På Internet är torgen hur många som helst. [...] Men förutsättningen för att torget – platsen för både varu- och meningsutbyte, både kommers och folkvälde – blev symbol för offentligheten var just att det var ett. Finns det tusen sinom tusen torg kan visserligen det mesta inhandlas och avhandlas – men ingen folkmakt utövas. [...] Men utan gemensam spelplan, utan verklig offentlighet, förlorar medborgarna möjligheten att påverka de grundläggande spelreglerna. [...] Det viktiga är då inte att de (biblioteken) är en del av den offentliga sektorn, utan just att biblioteken hör till de institutioner och platser i samhället som varken är privata i betydelsen intima eller i betydelsen underkastade marknadens lagar. De är något tredje: frizoner öppna för alla.

Löfgren är starkt oroad över den nedmontering av kulturpolitiken och den kulturella infrastrukturen som sker i västvärlden och han ställer sig frågan vad kommersialiseringen av kulturen innebär för offentligheten och demokratin:

Utan ett levande begrepp om och gemensamma rum för offentlighet riskerar medborgaren att uppslukas av konsumenten.

Göran Greider har utgått från den tes som även gett namn åt boken som helhet, nämligen ”mötesplats i tid och rum” och han betonar starkt bibliotekens demokratiska uppgift:

Jag menar att folkbibliotekens huvudansvar ligger i detta att ge en grund för att demokratin fungerar. Det ansvaret innefattar ett ansvar även för skönlitteraturen, givetvis, eftersom läsandet är bra för den demokratiska kulturen i ett land. Men till biblioteket ska man kunna gå för att ta reda på något viktigt som sker i rikspolitiken eller i kommunen, få fram ett lagförslag, offentliga utredningar och så vidare. Detta är ett minimumkrav på folkbiblioteket. Biblioteket är också den plats i demokratin där en sorts allmänintresse bör råda. Före andra världskriget drevs de flesta bibliotek i frivillig regi. Arbetarrörelsen hade sina bibliotek, andra organisationer sina. Världarna möttes inte. Men på dagens folkbibliotek möts de, oftare än man tror. Den dag privata eller frivilliga organisationer tar över biblioteken skulle den gamla ideologiska segregationen återvända. På ett offentligt drivet bibliotek kan mångfalden garanteras men inte bara det: var och en av oss riskerar något när vi kliver in på ett bibliotek. [...] Jag är övertygad om att fungerande offentligheter också är beroende av direkt fysiska förlopp: att människor möter varandra ansikte mot ansikte. Att biblioteken fått en växande roll som just informationscenter, alltså att det inte alltid är för att låna böcker man går dit, är i sig inget att oroa sig för: de förblir mötesplatser. Själva existensen av ett bibliotek i någon vanlig svensk ort förändrar den ideologiska laddningen i stadsbilden. Ett offentligt rum, öppet för alla, står där och sänder ut innebörder och betydelser och det även till dem som inte går in där. [...] Själva existensen av ett offentligt bibliotek talar om för innebärande att demokratin, dvs de gemensamma angelägenheterna, sträcker sig också hit. Ja, biblioteksbyggnaden påverkar även dem som inte går in där!

I boken ”Det sivilisererte informasjonssamfunn – folkbibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid” (2001) beskriver Dorte Skot-Hansen biblioteket som det civila samhällets rum i artikeln ”Folkebiblioteket i civilsamfundet – civilsamfundet i folkebiblioteket”. Biblioteket som socialt rum, menar Skot-Hansen, kan

delas i tre delar: det moraliska rummet, mötesplatsen och som forum för debatt. Utgångspunkten för denna uppdelning är alltså begreppet civilsamfund vilket kan ses utifrån en moralfilosofisk ("det goda"), en sociologisk ("det gemensamma") eller en politisk utgångspunkt ("det rättfärdiga"). Begreppet civilsamfund är svårt att definiera men efter att ha diskuterat begreppet skriver Skot-Hansen att civilsamfundet är den offentliga sfär där den vanliga människan själv kan bestämma dagordningen för (det kritiska) samtalet.

Vestheim (1997) menar att ett dilemma som folkbiblioteken stått inför de sista tjugo åren är frågan om de i första hand ska vara institutioner för en kritisk offentlighet, demokrati och personlig utveckling eller om de ska vara redskap för en statlig och kommunal kulturpolitik och tjäna särintressen som t.ex. kulturturism. Vestheim menar att de norska folkbiblioteken, under press från nedskärningar och marknadstänkande, har flyttat sitt fokus från upplysning och folkbildning till mera "nyttiga" argument. Något "paradigmskifte" är det dock inte fråga om och såväl Vestheim som Skot-Hansen betonar att folkbiblioteken i Norge och Danmark har slagit vakt om grundläggande värden som t.ex. gratisprincipen när dessa blivit ifrågasatta.

Om biblioteket som demokratiskt torg skriver Thorkild Holm Pedersen, bibliotekschef i Frederikshavn i en artikel från 2003. Han menar att bibliotekets fyra roller; som kulturcentrum, kunskapscentrum, informationscentrum och socialt centrum, låter sig förenas i begreppet torg:

Et bibliotek er en samling af materialer. Men der kunne være flere rum, der tiltrækker mennesker, ikke efter habitus og livsstil, men efter behov og den stemning, man er i på et givet tidspunkt. Biblioteket kan være rum til fordybelse og fred, rum til aktiviteter, og rum til samtaler om stort og småt. Det er biblioteket som et torv. Et demokratisk torv, hvor alle har mulighed for at mødes og samtale, også om demokratiske og eksistentielle spørgsmål.

Torget som metafor ger oss inre bilder av mångformighet och flexibilitet. Som ett synligt bevis på hur man tänker har Frederikshavns bibliotek inrättat ett "Frederikshavner-rum":

Som en ellipse gennemskæres det nyindrettede bibliotek fra den ene væg til den anden af et stort torv, som skal bruges til udstillinger, arrangementer, mødested – og naturligvis være en vigtig del af bibliotekets funktion som demokratisk torv.

En viktig funktion hos detta torg är att ge utrymme för samtal och diskussioner medborgare emellan samt öppna för en dialog mellan medborgare och politiker.

4.4 INTEGRATION OCH SOCIAL SAMMANHÅLLNING

Biblioteket har särskilda möjligheter att slå vakt om och utveckla sin ställning som en öppen, socialt, kulturellt och etniskt heterogen mötesplats. Redan idag är biblioteken, framförallt huvudbiblioteken i de större städerna, de enda offentliga rum som "alla" har eller uppfattar sig ha tillträde till.

Så skriver Sven Nilsson i den tidigare nämnda boken "Bibliotek – mötesplats i tid och rum". Enligt Nilsson bör biblioteken utöka och profilera de delar av verksamheten som uttrycker öppenheten och heterogeniteten, som exempel på detta nämner han tidnings- och tidskriftsläsesalong, program-, utställnings- och debattverksamheten, rådgivning och demonstrationer samt helpdesk för studerande.

Folkbiblioteket i Sverige, skriver Amanda Peralta i samma bok, har varit – och är – för många nykomna i landet den inbjudande ingångsporten till samhället eller åtminstone en tillflyktsort där tolerans råder. Inom bibliotekets väggar har många känt att deras utanförskap blivit mindre tungt och de själva mindre främmande:

Biblioteket är en plats där skillnaderna respekteras och mångfalden uppfattas som en tillgång. En plats där de kan läsa böcker på det egna språket men där det också finns möjligheter att lära sig det nya språket, det språk som ska tillåta dem att prata med alla, att berätta, att fråga, att diskutera, att ifrågasätta, att överhuvudtaget delta på lika villkor. Det språk som kommer att hjälpa dem att bli medborgare – inte bara på papperet utan också i verkligheten.

Peralta menar att folkbiblioteken fungerar som en veritabel medborgarskola för många som kommer från andra länder. När ett bibliotek läggs ner i en invandrarort innebär detta ett hot mot demokratin och hon ser det som ett sätt att sabotera integrationsmålen. Hon ger en kärleksfull skildring av vad det lilla biblioteket i Gårdsten betydde för henne och familjen efter flykten från Argentina och beskriver hur ont det gjorde när biblioteket senare stängdes.

Nick Jones berättar i en artikel i Biblioteksbladet 2005 om hur hans tid som bibliotekarie i Alby fick honom att omvärdera sina förutfattade meningar om området som en problemförrort:

Men om man arbetar på ett lokalt folkbibliotek kan man inte undgå att förstå kraften och förändringspotentialen i möten, samtal och relationer människor emellan. Människor, åsikter och världsbilder möts och förändras.

Peter Almerud har på uppdrag av Svensk Biblioteksforening skrivit rapporten "Framgångsrikt men förbisett – om bibliotekets betydelse för integration" (2008). Rapporten visar vilken stor betydelse folkbiblioteken ofta har för personer med utländsk bakgrund. Almerud menar att biblioteken är betydelsefulla för integrationen trots att de egentligen inte har det som sin uppgift. Det finns inte särskilt många studier på området i Sverige men de undersökningar som gjorts visar alla att biblioteken är viktiga för mötet med det svenska samhället. Biblioteket erbjuder kulturupplevelser och tillhandahåller information om hur det svenska samhället fungerar. Mötet med personalen är mycket viktigt - bibliotekarien är ofta en av de första i det svenska samhället som invandraren får personlig kontakt med. Biblioteket är också en plats där man möter såväl svenskar som landsmän. Almeruds sammanställning visar att personer med utländsk bakgrund använder biblioteken mer än etniska svenskar men att skillnaden minskat på senare år. Almerud pekar dock även på brister och att bibliotekens potential skulle kunna utnyttjas ännu mer:

Till exempel skulle bibliotekens utbud kunna anpassas bättre efter de skiftande behov som finns i olika delar av integrationsprocessen – som det är nu passar utbudet bättre för dem som varit i Sverige en längre tid.

Ett för dåligt anpassat och uppdaterat medieutbud är ett annat problem. Alme-rud påpekar också att nedläggning av filialer och stadsdelsbibliotek slår extra hårt mot nya svenskar, något som ju stämmer väl överens med Amanda Peraltas egna erfarenheter.

Om vi övergår till studier från övriga Norden och andra länder så finns en hel del intressanta studier. En dansk undersökning, ”Frirum til integration” (2001), visar att biblioteksbesökare från etniska minoriteter motsvarar ungefär deras andel av befolkningen, däremot använder man biblioteket mer varierat och intensivt än genomsnittet av brukarna. För äldre invandrare är biblioteket särskilt viktigt som mötesplats och för tidningsläsning. Flickorna ser biblioteket som en fristad, en plats utanför hemmet där man får lov att vistas på egen hand. Man är överlag tillfreds med bibliotekens generella utbud, däremot är man inte lika nöjd med det som finns på det egna modersmålet; samlingarna är helt enkelt för små och för gamla. Fackböcker på modersmålet lånas ut betydligt mer än förväntat, främst inom områden som psykologi, religion, matlagning m.m.

Audunson et al (2008) har gjort en genomgång av aktuell forskning om socialt kapital, ett område där generaliserad social tillit är ett centralt begrepp och man menar att folkbibliotek är lämpliga studieobjekt för den som vill studera sådana processer. Generaliserad tillit kan beskrivas som en upplevelse av att andra människor, även sådana vi inte känner, vill oss väl och att de går att lita på. De nordiska länderna utmärker sig för en hög grad av social tillit, något som antas främja social sammanhållning och demokrati. Den nordiska idyllen är dock inte komplett skriver Audunson, eftersom man inte har klarat av att integrera invandrargrupper från ickevästliga länder.

Av de studier som gjorts drar Audunson och hans kollegor slutsatsen att studi-erna bekräftar bibliotekens betydelse som en universell serviceinstitution för so-cialt kapital. Det är den universella aspekten av de tjänster biblioteken erbjuder som är viktigast: Att tjänsterna uppfattas som relevanta av brukarna och att de är till för alla (utan kostnad) skapar en tillit till biblioteket, en tillit som i förläng-ningen även kan medverka till att öka den allmänna tilliten mellan medborgarna. I en artikel från 2005 pekar Audunson på att folkbiblioteken har en unik roll i

integrationen av invandrare; redan när folkbibliotekstanken växte fram i USA och England för 150 år sedan fanns idén om integration, behovet av att få nyanlända immigranter att smälta in var enormt. Folkbiblioteket kan erbjuda gradvis integration i samhället genom dess starka koppling till lokalsamhället och till i stort sett alla aktiviteter i kommunen vilket gör det svårt att tänka sig en bättre institution för integration.

I den norska studien, ”Hvem er de og hvor går de?” (2008), visade det sig att den sociala dimensionen är av särskilt stor betydelse för de biblioteksbrukare som inte har norska som modersmål:

Ikke-vestlige er den gruppen som i størst grad møter kjente på biblioteket, og det er også denne gruppen som i størst grad bruker noe av tiden på biblioteket uten å benytte tjenester der. I underkant av en tredel av alle fremmedspråklige brukere mellom 0-18 år møter kjente på biblioteket

Detta är en betydligt större andel än bland dem som har norska som modersmål.

I en engelsk studie går Francois Matarasso (1998) igenom vilken social påverkan (social impact) biblioteksprojekt kan ha, inte minst i multikulturella miljöer. Studien omfattar 18 projekt av mycket olika karaktär, allt från efter-skolan-aktiviteter som stöd för mindre barn till en informationstjänst för äldre. Ett av projekten, med indiska kvinnor som målgrupp, tog fasta på biblioteket som en trygg och respektabel mötesplats. Matarasso påvisar i sin studie att folkbibliotekens sociala potential är omfattande, och han pekar ut sex områden där man kunnat se en tydlig positiv påverkan av projekten:

- personlig utveckling
- sociala band och nätverksbyggande (social cohesion)
- självkänsla, demokrati och organisationsförmåga (community empowerment)
- lokal kultur och identitet
- fantasi och kreativitet
- hälsa och välbefinnande

Matarasso tar även upp viktiga framgångsfaktorer för att projekten skall lyckas:

- en övertygande idé om vad projektet ska handla om och en bra ledning
- identifiera de verkliga behoven
- flexibilitet hos såväl individer som i organisationen
- en klar målsättning (inte minst viktigt för projektets uthållighet)
- partnerskap och samarbete
- kreativitet

Med hänvisning till de sociala projekt och den stadsförnyelse som pågick i England under 1980-talet skriver Matarasso:

Libraries are perfectly positioned to swim with this tide: after all, they were established to produce social change [...] they are not, like museums, guardians of a priceless and irreplaceable heritage. Unlike art bodies, they are not unique and inseparable from the particular vision of individuals (though visionary people can make a huge difference, as this report will show). They are more like schools or sport clubs – possessors of facilities and resources which derive meaning, and produce value, only through use, and which must develop continually to meet the new patterns of use of a changing society.

Och ändå, som alla institutioner, förlorar även bibliotekstjänster sin flexibilitet när de åldras. Administrativa rutiner, som från början enbart var praktiska lösningar på uppkomna problem, tenderar att fixeras och överleva långt efter att det ursprungliga problemet ändrat karaktär.

Matarassos syn på betydelsen av sociala biblioteksprojekt kan jämföras med det som Joacim Hansson (2005) kallar ”lokalt biblioteksarbete”. Idén om lokalt biblioteksarbete bygger på att en rad olika verksamheter, som man normalt inte förknippar med bibliotek, blir en viktig del i arbetet att nå ut till ”de närboende medborgarna”. Hansson påpekar att en viktig skillnad i dagens sociala funktion jämfört med 1970-talets, är att biblioteket idag på detta sätt bjuder in människor till bibliotekslokalerna medan man under 70-talet var mer inriktad på att

söka upp dem man ville nå. ”Ett centralt inslag i lokalt biblioteksarbete är just kombinationen av vardagsrelaterade aktiviteter och utnyttjande av beståndet på plats i biblioteket” skriver Hansson. Som ett gott exempel nämner han projektet Ordbron som drevs av regionbiblioteken i Skåne, Halland och Västra Götaland i början av 2000-talet i samarbete med tre kommunbibliotek. Projektet syftade till att öka de språkliga minoriteternas tillgång till information via biblioteken och man tog hjälp av flera olika metoder.

Mikael Stigendal (2008) behandlar i boken ”Biblioteket i samhället” begrepp som utanförskap, integration och kunskapssyn. Han visar att begreppet utanförskap definieras olika i olika länder beroende på i vilket politiskt sammanhang termen används. Grundläggande för utanförskap är dock att man inte har eller gör det som krävs (have-nots respektive do-nots). Stigendal har intervjuat bibliotekspersonal om deras uppfattning om i vilken mån biblioteken bidrar till innanförskap och integration.

Stigendal gör en åtskillnad mellan hård och mjuk integration. Den som är integrerad i hård mening kan sägas vara faktiskt delaktig. Mjukt integrerad är den som känner sig delaktig. Det som man är integrerad i kan kallas innanförskap. Därefter delar Stigendal upp de gränser eller barriärer som omgärdar innanförskapet i en målgruppsbarriär, en resursbarriär och en ordningsbarriär. Författaren menar dock att samtliga dessa barriärer visar sig vara låga när det gäller biblioteken.

Målgruppsbarriär: Biblioteket vänder sig till alla och inte till en särskild målgrupp.

Resursbarriär: Det krävs inga särskilda resurser för deltagande.

Ordningsbarriär: Kraven på ordning är inte särskilt utestängande.

Även maktrelationer kan verka utestängande, för mycket tvång och för lite att säga till om kan leda till att människor själva väljer att dra sig ur. Så är det inte

på biblioteket. Man måste inte gå till biblioteket och inte stanna kvar där heller, för den delen. Stigendal hävdar att de låga barriärerna och den svaga maktutövningen gör biblioteket till en plats för möten mellan samhällets innanförskap och utanförskap. Avgörande för hur biblioteket fungerar som plats för möten mellan innanförskap och utanförskap är dock den nära relationen mellan biblioteksanställda och besökare. Den avgiftsfria utlåningen är också nödvändig men inte tillräcklig. Det är inte bara bibliotekets böcker, hus, lokaler, datorer och all annan materia som representerar samhället, utan även och framförallt dess anställda. Det är inte bara genom att vistas i ett bibliotek som man kommer in i samhället, det är framförallt genom kontakten med bibliotekspersonalen, menar Stigendal med hänvisning till intervjumaterialet.

Besökarnas delaktighet på biblioteket handlar inte bara om fysisk delaktighet utan också om känslor. Bibliotekspersonalen representerar därför även den mjuka sidan av samhällets innanförskap. Möter man som besökare en förståelse för sina erfarenheter och frågor? Är öppenheten inte bara materiell utan även mental? Den öppenhet som biblioteken säger sig stå för är i viss mån bedräglig, mycket beror på vilka synsätt och meningssammanhang som dominerar på biblioteket, menar han.

Till sist ger Stigendal sex förslag på vad biblioteken bör gå vidare med för att utveckla sin funktion som plats för möten mellan samhällets innanförskap och utanförskap:

- Definiera begreppet utanförskap
- Satsa på den personliga relationen mellan personal och besökare
- Fortsätt satsa på biblioteket som mötesplats med låga barriärer
- Värna den generella välfärdens principer
- Utveckla biblioteken efter den kunskapssyn som man företräder i praktiken
- Formulera en gemensam, uttalad kunskapssyn

4.5 DET KOMPLEXA BIBLIOTEKET

Så, vad är ett bibliotek, ett kulturcentrum, ett informationscentrum, ett kunskapscentrum eller en mötesplats? Det beror på vilket folkbibliotek det handlar om – filialbibliotek, bokbuss, stadsbibliotek, läsesalong eller ungdomsbibliotek. Jag tror att vi får leva med att vi inte kan enas kring en tydlig identitet, utan möjligen fyra. Jag vill påstå att ett bibliotek är en arena där alla medborgare har fri tillgång till fakta, information och upplevelser, samt får möjligheten att möta andra människor. Att detta sedan varierar i olika grad på olika ställen må så vara. Kanske kommer vi att få se mer av lokala profileringar i framtiden, där bibliotek prioriterar inriktning på ett annat sätt än vad de hittills behövt.

Så sammanfattar Fia Söderberg sin studie "ID – på spaning efter folkbibliotekets identitet" 2004. Sina slutsatser baserar hon på artiklar, magisteruppsatser och avhandlingar som skrivits om folkbibliotekets identitet i Sverige 1995 till 2004. Söderberg pekar på problemet att folkbiblioteken försöker "ge allt till alla" vilket medför att identiteten blir otydlig och resurserna otillräckliga. Målet är helt enkelt för högt ställt, menar hon, och en profilering är därför nödvändig. Här smyger hon dock in en brasklapp:

Eftersom bibliotekets identitet är så mångfacetterad blir det en utmanande uppgift att marknadsföra biblioteket. Eller är det kanske detta man ska förmedla till omvärlden – mångfalden av idéer, eftersom det är bibliotekets karaktär?

Det komplexa biblioteket, vad är då det? Flera användarstudier visar att folkbiblioteken används på många olika sätt av sina brukare i ett ganska komplext mönster. Ibland är inte ens besökaren själv riktigt medveten om att han eller hon faktiskt gjorde en hel del annat under besöket än det man från början tänkte sig. Ibland händer också att man möts av överraskningar, man kom dit i syfte att finna en bestämd bok eller läsa tidningen och finner det oväntade. Om sådana oväntade fynd skriver Sven-Eric Liedman i kapitlet "Kunskapens vägar är omvägar":

Ett bibliotek, stort eller litet, skall inte bara vara en plats där man träffar på det man letar efter. Ett bibliotek skall också öppna ögonen för det oväntade, det aldrig anade,

eller rättare sagt, det som man sökt utan att egentligen söka. För just denna verksamhet finns det ett underbart engelskt ord: serendipity.

(BIBLIOTEK – MÖTESPLATS I TID OCH RUM, 2000)

I rapporten ”Hvem er de og hvor går de?” (2008), finns ett kapitel skrivet av Ragnar Audunson som han kallat ”Det komplekse biblioteket”. Som en förundersökning inför byggandet av ett nytt huvudbibliotek i Oslo genomfördes fem fokusgrupper där såväl biblioteksanvändare som icke-användare fick ge sin syn på vilka önskemål man har. Det visade sig att båda grupperna bar på mycket komplexa bilder av vad ett bibliotek skall vara:

Det skal være en sydende møteplass som innbyr til aktivitet samtidig som det skal gi rom for kontemplasjon og refleksjon; det skal være en dagligstue i storbyen med lav terskel samtidig som det skal være en katedral som gir følelse av høytid; det skal – som det ble sagt i en av gruppene – være Sissel Kyrkjebø og DumDum Boys samtidig. [DumDum Boys är ett norskt rockband, min anm.]

Audunson går så långt att han vill påstå att folkbiblioteken representerar den mest komplexa institution vi har i samhället och att biblioteket hör till de få institutioner där vi kan få vara hela människor.

I flera norska uppsatser beskrivs folkbibliotekens komplexa och mångfacetterade karaktär. Ljødal (2004) skriver t.ex. att ”biblioteket som møteplass er en funksjon i biblioteket med mange ulike fasetter”. I sin uppsats ”Fjerdestedet: folkebibliotek som møteplass i lokalsamfunnet” skriver Marie Chetwynd Eikeland 2007 att biblioteket som institution helt klart är en offentlig mötesplats med sina särdrag men också sina begränsningar. Hon jämför med det Oldenburg kallar ”third places”, dvs neutrala platser där människor kan mötas på ett oformellt sätt. Eikeland frågar sig om biblioteken inte borde betecknas som ett ”fjärdeställe” – ett slags offentligt rum som inte liknar något annat. Bibliotek har unika egenskaper som mötesplats vilket gör att de inte utan vidare passar in i etablerade kategorier. Eikeland anser att man borde försöka finna en ny beteckning som fångar det speciella och som fångar komplexiteten.

I sin studie "Gør biblioteket en forskel?" (2000) skriver Jochumsen & Rasmussen att fokuseringen på ny informationsteknologi och nya elektroniska medier haft mycket gott med sig, bland annat för att motverka klyftor, men de vill samtidigt varna för att en alltför ensidig fokusering på informationsteknologin i debatten om bibliotekens framtid riskerar att flytta fokus från bibliotekets egentliga styrka, nämligen själva bredden i utbudet:

Der er intet i vores undersøgelse, der tyder på, at bibliotekerne, som vi kender dem i dag, er på vej mod at blive overflødige. Det hænger sammen med, at biblioteket ikke kun er en informationscentral men også et videnscenter, et kulturcenter og ikke mindst et af de få ikke-kommercielle møde- og vaeresteder, der eksisterer i lokalsamfundet.

Greenhalgh & Worpole (1995) visar upp diversiteten hos de engelska folkbiblioteken genom att lista ett trettio-tal olika biblioteksfunktioner. De flesta av dessa känner vi även idag igen från svenska folkbibliotek, t.ex. släktforskning, turistinformation, konstutställningar, försäljning av teaterbiljetter m.m. I praktiken har alltså biblioteken, i likhet med andra institutioner i tider av förändring, lagt till nya funktioner efterhand, även sådana som i förstone inte tycks ha något med basfunktionerna att göra. Författarna ger därefter exempel på rent sociala funktioner som att använda kaféet, möta andra människor, vara en tillflyktsort i stadsmiljön och en plats där man kan värma sig. Man framhåller också det sociala utbytet mellan bibliotekarien och stamkunderna som en viktig social faktor.

"The key point is", skriver Greenhalgh & Worpole, "that libraries accommodate many more additional activities than simply lending books". Detta kan ses både som en styrka och en svaghet och under rubriken "Never able to say no" beskriver författarna sedan problemet att biblioteken ofta får ta över uppgifter som har beslutats och dragits igång av andra aktörer. Bibliotekens inkluderande hållning medger att vem som helst får lov att komma in och "göra sin grej" vilket gör biblioteken öppna för exploatering, medveten eller omedveten.

Kanske tiden nu är mogen för biblioteken att istället vända detta till sin fördel? I tidskriften "Scandinavian Public Library Quarterly", 2009, no 1, beskriver projektledaren för projektet Garaget i Malmö, Andreas Ingefjord, hur de ar-

betar med lokal utveckling och brukarinflytande. Tanken bakom Garaget, som öppnade i februari 2009, är att ställa ett (tomt) offentligt rum till förfogande för den eller de som vill komma in och ”göra sin grej”. Så gott som alla aktiviteter utformas och genomförs av dem som vill använda lokalen, såväl privatpersoner som föreningar deltar. Ett slags allaktivitetshus om man så vill. Hur kommer då biblioteket in i detta? Ja, det är inte riktigt klart ännu, även biblioteksdelen ska växa fram i dialog med användarna och spegla deras behov. Artikeln har följdriktigt rubriken ”Garaget – All this and books too”.

5. Rummets betydelse

5.1 NÅGRA ORD OM BIBLIOTEKSARKITEKTUR

Det har skrivits åtskilligt om bibliotekens arkitektur och jag vill bara nämna ett par verk. Vilma Hodászy Fröberg ger i sin bok ”Tystnaden och ljuset: om bibliotekens arkitektur” (1998) en bred översikt över hur biblioteken har utformats alltsedan antiken. Hon menar att de två bärande elementen tystnad och ljus kan följas genom hela bibliotekshistorien, likaså den intressanta pendlingen mellan öppenhet och slutenhet. Medeltidens klosterbibliotek bestod i regel av två delar; de ljusa scriptorierna (skrivarverkstäderna) dit även lekbröder fick komma, stod i bjärt kontrast till de mörka och slutna bibliotekarna (förvaringsrummen) vilka vaktades noga av klosterbibliotekarien. Under renässansen blev biblioteken alltmer öppna och det medeltida systemet med läsbås ersattes av bokhyllor längs väggarna. Allt fler böcker ledde till allt högre bokhyllor och galleribiblioteken började ta form i Europa under 1600-talet. Dessa följdes under 1700- och 1800-talen av universalbibliotekens magnifika läsesalar där kunskapens ljus strålade genom stora takkypoler. Dessa bibliotek byggdes, förutom för en stor mängd böcker, även för många besökare. En funktionsuppdelning uppstod: den stora läsesalen med böcker längs väggarna skildes från bokmagasin och arbetsrum för tjänstemännen. Även Gunnar Asplund inspirerades av dessa kupolsalar när han ritade Stockholms stadsbibliotek, istället för en kupol har dock rotundan fått formen av en cylinder vars fönster låter ljuset spela över det storslagna rummet. Asplund utnyttjade mycket medvetet spelet mellan ljus och mörker och växlar mellan slutenhet och öppenhet i rumsindelningen. Hodászy Fröberg pekar på att det finns intressanta samband mellan äldre tiders storslagna universalbibliotek och vår tids glasbyggnader.

En annan författare som jag vill lyfta fram är Nan Dahlkild som forskar om folkbibliotekens arkitektur vid Danmarks biblioteksskole. I en artikel i *Dansk Biblioteksforskning* (2007) med rubriken ”De første folkebiblioteksbygninger” jämför han folkbibliotekens arkitektoniska utformning i Norden med främst den anglo-amerikanska modellen. Under 1800-talet utvecklades ”free public libra-

ries” i England och USA. Dessa bibliotek var en blandform mellan bokhandel, lånebibliotek, läseförening och den litterära salongen och hade därigenom förbindelser ända tillbaka till kaffehusens offentlighetsformer enligt Dahlkild. Den sociala bakgrunden till dessa bibliotek var 1800-talets våldsamma industrialisering och urbanisering med stora klasskillnader som följd. Biblioteken ansågs ha en central betydelse för utbildning, upplysning och demokrati. I USA utgjorde biblioteken en del av nationsbygget och bidrog inte minst till den språkliga integrationen av ett stort antal invandrare, en intressant parallell till vår egen tid med andra ord. Det ansågs viktigt att bibliotekens material var tillgängligt för alla, oavsett samhällklass, ras, härstamning, språk eller utbildning.

En viktig del i att öppna biblioteken var införandet av öppna hyllor. Systemet, som var något av en revolution, gav besökaren möjlighet att röra sig fritt i lokalen, strosa bland hyllorna och samtala med andra om intressanta böcker. Systemet växte fram successivt i USA, England och Norden med start i USA 1890. Att placera böckerna i öppna hyllor väckte en häftig debatt och det tog lång tid innan systemet helt tog överhanden. Införandet av öppna hyllor gav upphov till en helt ny organisering av biblioteksrummet; bibliotekarien placerades bakom en disk i mitten med bokhyllorna i solfjäderform runtom för bästa överblick.

I den anglo-amerikanska modellen ingick en uppdelning av biblioteksrummet i skilda funktioner: vuxenutlån, läsesal och en särskild avdelning för barn. Som modellbibliotek för dessa kunskapstempel stod de Carnegie-bibliotek* som växte fram i hela den engelskspråkiga världen. Avdelningen för vuxenutlån, som utgjorde byggnadens mittaxel, var ofta försedd med bokgallerier och överljus vilket underströk rummets upphöjdhed. En samlingssal i källaren kompletterade i regel dessa byggnader.

Dahlkild beskriver sedan den nordiska biblioteksmodell som utvecklades under mellankrigstiden. Jämfört med den anglo-amerikanska modellen var de bibliotek som nu växte fram mera vardagsbetonade och inte så monumentala. Dessa bibliotek förenar traditionella biblioteksrum med modernistisk arkitektur.

* Bibliotek som bekostades av stål magnaten Andrew Carnegie som en form av välgörenhet.

Biblioteket skulle vara lättillgängligt, ljus och rymligt, men också modernt och funktionellt. Ljusa trämöbler som ett uttryck för demokrati och folkupplysning. Alvar Altos bibliotek i Viborg och biblioteket i Nyborg på Fyn är två goda exempel med sina öppna och vardagsbetonade biblioteksrum av hög arkitektonisk kvalitet. Den nordiska stilen pekar framåt mot vår tids transparenta glasbyggnader och har påverkat biblioteksarkitekturen även i andra länder.

1960- och 70-talens biblioteksbyggnader präglades av konsumtionssamhället och biblioteken tog intryck av varuhusens sätt att exponera sina varor. Stora öppna ytor där böcker kan exponeras i stor skala. Funktionen är viktigare än formen. Tillsammans med en låg takhöjd gör detta att biblioteken ofta saknar rymd och som byggnader betraktat är de inte särskilt spännande. Här finns dock en stor flexibilitet som förenklar ommöblering och ger möjlighet att skapa rum i rummet.

1980-talet blev en ny guldålder för biblioteksbyggandet i Sverige. I skriften "Årtioalets bibliotek – Svenska folkbiblioteksbyggnader 1980-89" (1990) ges många goda exempel på detta. Arkitekterna tilläts att utforma nya rumsliga lösningar i postmodern anda. Resultatet blev en räckta spännande bibliotek där takhöjden växlar och läshörnor blandas med bokhallar och studieplatser.

Från 1990-talet och framåt präglas biblioteksbyggandet av transparens och glas. Biblioteken ska ge såväl utsikt som insikt, i bokstavlig bemärkelse, och synas i omgivningen. För att lyfta fram bibliotekets roll som mötesplats är just synlighet och öppenhet en viktig faktor.

Biblioteken som byggnad saknar typologi, dvs gemensamma yttre kännetecken, menar journalisten och arkitekturforskaren Erling Dokk Holm som framträdde på Halmstadkonferensen i Bergen 2009. Alla känner genast igen en kyrka men så är det inte med ett bibliotek. Att ett bibliotek kan inrymmas överallt bara det finns en tom, öppen lokal är både en styrka och en svaghet. Om biblioteken vill synas i samhället krävs ett karaktäristiskt visuellt uttryck. En solitär byggnad ger en högre status och synliggör biblioteket på ett annat sätt än om det är inrymt i en lokal tillsammans med andra verksamheter, hävdade Dokk Holm i sitt föredrag.

5.2 MENINGSSKAPANDE RUM

I sin licentiatavhandling "Spatial systems as producers of meaning: the idea of knowledge in three public libraries" (2004) jämför Daniel Koch hur man har organiserat kunskap och samlingar vid tre svenska folkbibliotek. Han har undersökt och jämfört den rumsliga strukturen hos stadsbiblioteken i Malmö, Växjö och Stockholm. Koch utgår från teoretiker som Bill Hillier, Henri Lefebvre och Thomas Markus och det centrala i avhandlingen är rummets betydelse som socialt fenomen. Med hjälp av Space syntax-teorier bygger han upp en modell över rummets tre roller; distributionen av rymd, distributionen i rymd samt distributionen genom rymd. Metoden avviker från den gängse indelningen i form-funktion-användning och ger enligt Koch nya insikter i hur arkitektur kan bidra till att "skapa mening".

- Distribution av rymd (distribution of space): med detta avses uppdelningen i olika rum och hur dessa förhåller sig till varandra.
- Distribution i rymd (distribution in space): placeringen av människor, ting och händelser i rummet. Placeringen av föremål och funktioner i rummet visar vilken status och relation dessa har.
- Distribution genom rymd (distribution through space): sociala relationer och normer är i stor utsträckning knutna till handling. Space syntax-metoden är mycket användbar när det gäller att studera hur rummet används enligt Koch.

De tre bibliotek som studerats uppvisar stora olikheter, dels beträffande hur kunskapen är organiserad men också hur rörelsemönstren ser ut. Asplunds bibliotek i Stockholm är hierarkiskt ordnat och rummen grenar ut sig från den centrala rotundan.

Strukturen i Malmö stadsbibliotek ger en stor frihet att röra sig som man själv vill och är inte särskilt kontrollerande. Växjö stadsbibliotek är mera problema-

tiskt. Här finns en valfrihet men vissa stråk framhävs vilket ger uttryck för en starkare kontroll. Något förenklat kan man säga att de tre biblioteken uppvisar en trädstruktur (Stockholm), en nätverkstruktur (Malmö) och en seriell struktur (Växjö).

I sin uppsats "Från bokpalats till mötesplats: en diskursanalytisk studie över Stockholms Stadsbibliotek" (2007) använder sig Signe Hagerman av Daniel Kochs tankar om menings- och kunskapsproduktion i rumsliga system och hon går också igenom hur de tre distributionsformerna förhåller sig i Stockholms stadsbibliotek idag och i en tänkt tillbyggnad.

Koch framhåller att biblioteksutvecklingen har gått från att sätta boken i centrum till att handla om interaktion mellan människor. Detta sker inte endast genom en förstärkning av den sociala funktionen, t.ex. genom kaféer, utan syns även i hur bokhyllorna placeras och på betoningen av platser för möten: "the libraries has moved from a place for private seeking of deep knowledge in the libraries collection of books to places where knowledge is developed by socialising with other visitors". Koch skriver att biblioteken har utvecklats från att separera människor och hålla dem åtskilda, till att istället sammanföra dem.

Daniel Koch har även skrivit en doktorsavhandling, "Structuring fashion: department stores as situating spatial practice" (2007), där han jämför bibliotek och varuhus som idéproducenter. Rummet tvingar fram val och ställningstaganden. Vi måste kategorisera utifrån något slags princip. Något måste dessutom ligga längst in, stå högst upp, synas mest eller rentav gömmas undan. Koch menar att under alla omständigheter kommuniceras våra val och att vi behöver uppmärksamma och förstå hur dessa informationssystem fungerar, inte minst för den som söker utan att egentligen ha ett bestämt mål för sitt sökande. En sammanfattning av dessa tankar finns i artikeln "Rummet som idéproducent – vad har varuhus och bibliotek gemensamt?" i tidskriften Infotrend.

Att Space syntax-metoden är användbar för att studera biblioteksrummets sociala funktioner visar Nina Halden Rönnlund i sin uppsats "Skolbiblioteket som

socialt rum” (2002). I sin uppsats jämför hon två gymnasiebibliotek i Uppsala, Celsiusskolan och Fyrisskolan. Hon har undersökt hur bibliotekslokalens placering i skolan och bibliotekets utformning påverkar förutsättningarna för den verksamhet man önskar bedriva. Halden Rönnlunds studie visar att en kompakt byggnad är att föredra framför en splittrad, biblioteket bör också vara centralt placerat för att stödja ett elevaktivt och jämlikt användande. Bibliotekets utformning och hur rummen är placerade har också stor betydelse för hur eleverna möts och interagerar. Ett ”kompakt” rumsarrangemang som medger alternativa rörelsemönster är att föredra framför rum i fil skriver Halden Rönnlund.

5.3 INREDNING

Försök att anpassa bibliotekens rum och inredning till nya behov pågår ständigt, mer på vissa håll än på andra kanske är bäst att tillägga. När det gäller att inreda nya bibliotek eller nyinreda befintliga bibliotek vill jag här försöka beskriva tre olika förhållningssätt.

1. Det första och enklaste, men kanske också det dyraste alternativet, är att låta en arkitekt rita hela inredningen. Fördelen är att interiören bildar en väl sammanhållen enhet och att nya fiffiga lösningar kan se dagens ljus. Ibland kan dock lösningarna vara mer estetiskt tilltalande än funktionella ur användarens perspektiv. (Arkitektens bibliotek)
2. Ett annat alternativ är att köpa in de möbler biblioteket anser sig behöva från företag som säljer biblioteksinredning eller andra möbelföretag. Ofta sker detta i samarbete mellan personal och en inredningsarkitekt, ibland enbart mellan personal och inredningsföretagets försäljare. (Personalens bibliotek)
3. Ett tredje alternativ är att låta bibliotekets brukare vara med i processen, ett alternativ som uppmärksammas alltmer idag. Ofta utgår man från behoven hos en viss målgrupp, t.ex. barn eller ungdomar. Exempel på detta är Rum för barn och Punkt Medis i Stockholm där man låtit målgrup-

pen komma till tals på olika sätt. Också i projektet 2020 Mars Express har barnen fått vara med och utforma biblioteksmiljön. (Brukarens bibliotek)

De kanske tydligaste exemplen på brukardrivna processer är de Idea Stores som har öppnats i London under 2000-talet. Målet är att hjälpa människor till självförverkligande, inte minst dem som inte brukar besöka biblioteken. Bakgrunden till Idea Stores är att omfattande undersökningar visade att många ville ha mer lättillgängliga lokaler, bättre service och längre öppettider för att kunna tänka sig att besöka ett bibliotek. Dessutom ville man ha möjlighet att kombinera biblioteksbesöken med andra ärenden (Revolution på bibblan! Artikel av Christian Daun i VI-tidningen, december 2007). Garaget i Malmö är ett svenskt exempel på en långt driven brukarmedverkan.

Tidskriften ”Scandinavian Public Library Quarterly”, SPLQ, har publicerat ett temanummer med rubriken Library Space (2008, no 4). Här presenteras tankar kring inredningens betydelse och hur nya biblioteksmiljöer kan utformas. Liv Saeteren, chef för Deichmanske biblioteket i Oslo, skriver att man söker en ny visuell kommunikation till ett planerat nytt huvudbibliotek. Nyckelord är landskap, atmosfär, scenografi, ljud, ljus och design. Hon beskriver betydelsen av att bibliotekspersonalen är aktiva och delaktiga i planeringen:

If the library staff are not conscious enough about the importance of the interior planning, have no ideas about what atmosphere they want to communicate to the users, have no clear visions about what user activities they want to facilitate in the library room, then the architect's ideas will be predominant in shaping the library. Or even worse, the suppliers of library furniture will take over that role.

Erfarenheterna från projektet ”Vi ses i morron! Biblioteket som mötesplats också år 2012” bekräftar denna bild.

Färger, former och belysning kan användas för att framhäva vilken avdelning man befinner sig i och vad som förväntas av besökaren. Starka färger och kontraster signalerar livlighet och rörelse och en tillåtande atmosfär för samtal och

diskussioner, exempelvis i kaféet och barnavdelningen, ungdomshörnan eller ”torget” där människor möts. I de delar där en viss tystnad och stillhet förväntas, t.ex. vid bord för enskilda studier eller i hörnan med läsfåtöljer, kan intrycket förstärkas genom dämpade färger och belysning. Hyllbelysning och punkt-belysning ger möjligheter att skapa en mera intim stämning jämfört med enbart takarmaturer.

Biblioteken kan bli bättre på att synliggöra sina medier och nya former för exponering av såväl fysiska som digitala medier behöver arbetas fram och testas i biblioteken. Som ett intressant exempel kan nämnas ”den röda tråden” i Hjärrings bibliotek där personalen tillsammans med konstnärer och inredningsföretag har utformat ett helt nytt koncept för hur biblioteksinredning kan formges. En kort beskrivning av konceptet finns i nämnda nummer av SPLQ. Ett annat exempel på nytänkande är de experiment som har utförts på Mölndals stadsbibliotek. Interaktionsdesignern Markus Hamburger har inom ramen för sitt examensarbete testat nya sätt att lyfta fram bibliotekets medier genom projektioner av t.ex. boktips direkt på väggarna. Han menar att biblioteksrummet borde användas mycket mer till att stärka det sociala samspelet, idag fungerar biblioteks datorerna mest som ”enmansupplevelser”. På Biblioteksdagarna i Uppsala (2009) fick han tillfälle att visa hur det kan gå till i praktiken på seminariet ”Biblioteksrummets möjligheter och begränsningar”. Stadsbiblioteket i Århus har länge samarbetat med interaktionsdesigners i sitt Forvandlingsrum. I rapporten Transformation Lab (2007) beskrivs dessa experiment. I projektet ”The Interactive Children’s Library” har man tagit hjälp av tekniken för att öka intresset för bibliotek och läsning hos barn.

5.4 FYRA PRINCIPER FÖR UTFORMNINGEN AV DET GODA BIBLIOTEKET

I kapitlet ”Biblioteksrummet under förvandling” (2006) beskriver Nan Dahlkild fyra principer utifrån praktiska, sociala och estetiska kriterier som enligt honom bör prägla utformningen vid såväl nybyggnation som ombyggnad av befintliga

bibliotekslokaler. De fyra principerna är identitet, funktion, flexibilitet och variation.

Identitet:

Dahlkild menar att det är viktigt att klarlägga bibliotekets identitetshistoria och kulturpolitiska mål tidigt i processen. En central och synlig placering i stadsrummet, gärna med en transparent utformning som skapar en visuell förbindelse med omgivningen såväl inifrån som utifrån, är väsentlig men även att biblioteket anpassas till "platsens själ". Vid ombyggnad bör man ta vara på interiörer med särskild kvalitet när det gäller möbler och konstnärlig utsmyckning för att behålla bibliotekets identitet. Det kommer att bli allt viktigare att utveckla en gemensam visuell identitet för det fysiska och det virtuella rummet anser Dahlkild.

Funktion:

Hänsyn till bibliotekets praktiska funktion, eller snarare räckvidd av funktioner, är lika viktig idag som förr. Vid inredningen bör man sträva efter en balans mellan placering, avstånd och förbindelselinjer. Av omsorg om besökare och personal ska basala förhållanden som temperatur, belysning och akustik beaktas. Attraktiva uppehållsrum, sittplatser och arbetsplatser med möjlighet till koncentration. Låg energiförbrukning och hållbara, gärna ekologiska, material som åldras på ett vackert sätt. Utformningen av rummet bör också anpassas till olika medier etc.

Flexibilitet:

Önskemålet om flexibilitet har på senare år utvecklats till den kanske viktigaste inredningsprincipen av alla, den har inneburit en brytning med den fasta uppdelningen mellan vuxenutlån, läsesal och barnavdelning. Flyttbara väggar, hyllor och möbler ger möjlighet att utnyttja rummet till skiftande funktioner men också till förnyelse i exponering och förmedling av medier. Dahlkild framhåller vikten av experiment och samarbete med andra institutioner då det är svårt att bedöma hur bibliotekens uppgifter ser ut i framtiden.

Variation:

Behoven av variation ifråga om inredning har ökat genom senare års utveckling inom kultur- och medieområdet. Vi behöver skapa olika rum som öppnar för

nya möjligheter och ”berättelser” men också utveckla zoner som inredningsmässigt svarar mot olika funktioner och brukargrupper. Exempel på sådana zoner: en ingångszon med en rad aktuella och experimenterande aktiviteter, ett centralt förmedlingsområde med sökfunktioner och öppna arbetsplatser, en fördjupningszon för koncentration och studier. Dessa olika områden för helt olika aktiviteter och ljudnivåer kan markeras av olika material, färgsättning och möblering. Man kan i viss utsträckning även göra om magasinsutrymmen som en del av fördjupningszonen genom att ordna sitt- och studieplatser. Till sist framhåller Dahlkild vikten av dialog mellan brukare, personal och arkitekt och tillägger:

Fremtidens biblioteker kan ikke gentage det klassiske biblioteksrum, men tage udgangspunkt i dets kvaliteter som intellektuelt frirum med åbenhed, mangfoldighed og mulighed for fordybelse. På den måde kan man fastholde kvaliteter og tilføje nye. [...] Hvis lokalsamfund og fællesskab er vigtige dele af demokratiet, må der skabes gode og spændende rum for den kulturelle, sociale og politiske offentlighed. Måske kan det forvandlede biblioteksrum indeholde både den store biblioteksvision, hvor biblioteket gennem den til enhver tid eksisterende informationsteknologi giver adgang til universelle kommunikationsmuligheder, og den lille biblioteksvision, hvor biblioteket som det nære frirum giver mulighed for den enkeltes kulturelle udvikling, læring, fordybelse og refleksion.

6. Avslutande diskussion

I inledningen till temanumret Library Space ("Scandinavian Public Library Quarterly", 2008, no 4) spanar Jens Thorhauge efter trender i biblioteksvärlden genom att studera vilka ämnen som arrangörerna av den årliga IFLA-konferensen valt att fokusera på. Detta år (2008) var intresset för biblioteksbyggnader, biblioteket som fysiskt rum och biblioteksinteriörer betydligt större än man kunnat vänta sig skriver Thorhauge. Några föredragshållare talade om en renässans för biblioteken som byggnad efter ett antal år med ett klart fokus på utvecklingen av nya webbtjänster. Det är dock inte fråga om att klämma in så många böcker som möjligt, snarare handlar det om att gallra betydligt mer än tidigare, "from book container to community centre" som en rubrik i ett tidigare nummer av SPLQ uttryckte saken. From transaction to relation – även om utlåning fortfarande är en av bibliotekets centrala uppgifter så finns ett ökande behov av andra typer av service. En trend, menar Thorhauge, är att ju större bibliotek desto troligare är det att användare lämnar biblioteket utan att ha lånat något alls, istället använder man sig av andra tjänster som biblioteket erbjuder.

Halmstadkonferensen 2009 som anordnades i Bergen bar rubriken "Åpne bibliotek – Relasjon – Transaksjon – Mobilitet" och ett bärande tema var bibliotekens funktion som mötesplats. Journalisten och arkitekturforskaren Erling Dokk Holm menar att mötesplatsbegreppet innehåller två element – det rumsliga och det sociala. Biblioteken är viktigare än någonsin, hävdar Dokk Holm, främst på grund av bibliotekets urbana kvaliteter som ett kravfritt offentligt rum med låga trösklar. Som exempel på ett bibliotek med dessa kvaliteter nämner han Seattle: – Sådana bibliotek ändrar vår syn på vad ett bibliotek är!

Låt oss se efter vilka fördelar respektive nackdelar biblioteken har som mötesplats, samt vilka faktorer som påverkar mötesplatsfunktionen.

Påverkansfaktorer:

- Bibliotekets placering; ett centralt läge med goda kommunikationer och närhet till affärer och andra serviceinrättningar är av stor betydelse. Det ska vara lätt att slinka in.
- Intrycket; är atmosfären öppen och välkomnande? Avgörande faktorer är dels personalens uppträdande och bemötande, dels lokalens utformning.
- Tillgängligheten; dels ifråga om öppettider och närhet till biblioteket, dels att lokal och utbud är anpassat för människor med olika behov. I vilken utsträckning är biblioteket tillgängligt för personer med olika typer av funktionshinder?
- Bibliotekets storlek och utbud av tjänster; olika typer av bibliotek attraherar olika grupper.

Bibliotekens fördelar som mötesplats:

- En lokal som är offentlig och öppen för alla.
- En icke-diskriminerande plats där åsiktsfrihet råder.
- Gratis, inget krav på inträde eller andra resurser för deltagande.
- Låga trösklar; kraven på klädsel och uppträdande är inte särskilt utestängande.
- En trygg och säker plats.
- Utbildad personal som kan skapa en öppen atmosfär och stimulera till möten.
- Andra besökare; här möts generationer, kulturer och olika samhällsgrupper.
- En plats för lågintensiva möten som kan skapa en känsla av tillhörighet utan att man för den skull behöver umgås på ett djupare plan; "social kravlöshet".
- Aktiviteter och programverksamhet öppnar för nya möten.
- Helheten och bredden i utbudet; här erbjuds både en lokal och en stor mängd medier men också aktiviteter och utställningar samt personlig service.
- "Gränslöshet" och flexibilitet vilket ger biblioteken möjlighet att anpassa sig till nya behov och önskemål och därigenom utvecklas som mötesplats.

Nackdelar/utmaningar:

- Trots låga trösklar så finns ändå barriärer hos användare och icke-användare i form av förväntningar och antaganden om vad biblioteket kan erbjuda och vad som förväntas av besökaren.
- Barriärer finns också hos biblioteken i form av koder och krav på hur man uppträder, oftast är dessa outtalade vilket gör det svårt för nya och ovana användare att veta var gränsen går.
- ”Tystnadsregeln” verkar hämmande på socialt umgänge och kan försvåra kontakten med okända. Det är främst människor som redan känner varandra som möts på biblioteket.
- Den stillhet som präglar de flesta bibliotek inbjuder mera till läsning och kontemplation än att stimulera till möten med andra människor. Det lugna tempot kan upplevas som tråkigt, inte minst av unga människor, vilket kan göra att man föredrar andra ställen att träffas på.
- Att biblioteket är öppet för alla medför att grupper och individer måste samsas. Att vissa grupper använder biblioteket som värmestuga eller uppehållsrum kan upplevas som störande av andra besökare.

Fungerar biblioteken som mötesplatser idag? Om vi lägger samman resultaten av de studier som har redovisats i denna skrift så blir svaret på frågan inte helt entydigt. Vilket svaret blir beror främst på hur vi väljer att definiera ord som möten och mötesplatser. Menar vi, i likhet med Audunson, att även lågintensiva möten bör räknas? Ja, i så fall har folkbiblioteken utan tvekan en stor potential och de flesta bibliotek kan definitivt betecknas som mötesplatser. Menar vi däremot högintensiva möten, ett ställe där man träffas och inleder samtal även med obekanta eller deltar i en diskussion eller en samhällsdebatt? I så fall blir svaret ofta nej eller möjligen ”ibland”. Det finns ett antal utmaningar att ta ställning till för det bibliotek som vill utveckla funktionen som högintensiv mötesplats.

Men vi ser också att det är en stor skillnad från ett bibliotek till ett annat vilken social roll biblioteket spelar. Många folkbibliotek arbetar medvetet och framgångsrikt med att stödja integration och öka kontaktytorna i lokalsamhället, inte minst genom samarbete med olika föreningar och andra aktörer utanför

bibliotekssfären. Andra ser inte mötesplatsen som någon central uppgift för biblioteken utan snarare något som uppstår av sig självt i den mån detta behövs. Carlsson & Persson (2001) pekar på detta: Man anordnar aktiviteter och kultur-evenemang främst för att locka besökare, eventuella möten är mest en bieffekt och något man får på köpet. Personalen är dock medveten om att den sociala funktionen är viktig och att det finns en stor grupp människor som inte använder biblioteket främst för att låna böcker utan mera som ett andra vardagsrum. Bibliotekspersonalens syn på hur viktig bibliotekets roll som social mötesplats är varierar således starkt. Likaså när det gäller biblioteksbesökarnas åsikter om mötesplatsfunktionen är skillnaderna stora; för vissa besökare är den sociala samvaron på biblioteket viktig, för andra betyder den ingenting alls (Carlsson & Persson, 2001).

Greenhalgh & Worpole (1995) skriver att medan många folkbibliotek i England spelar en betydande roll ifråga om det egna samhällets arbete med information och kulturell förnyelse så misslyckas man på andra håll att anpassa sig till nya förhållanden och biblioteken riskerar att försvinna när kommersiella krafter tar över scenen. De framhåller dock att folkbibliotekssektorn som helhet har förmått att anpassa sig väl till samhällsförändringar och att biblioteken har lyckats lösa motsättningen mellan publikt och privat, samt mellan individuellt och kollektivt, på ett lyckat sätt.

På samma vis bör man förhålla sig till mötesplatsproblematiken, det handlar inte om "antingen eller", snarare om ett "både och", något som biblioteken av tradition är bra på. Hur lösa motsättningen mellan de krav och förväntningar som finns kring tystnad och stillhet, inte minst från många biblioteksbesökare, och behovet av kommunikation och samtal? Genom att dela upp biblioteksrummet i olika ljudzoner? Med hjälp av möblering och inredning som uppmuntrar till olika beteenden i olika delar av biblioteket? Med hjälp av ljudabsorberande skärmar och plattor etc? Lösningen på detta och liknande problem kommer att variera beroende på vad man vill uppnå och de förutsättningar som finns.

Hur skapa en framtid genom att låta biblioteken svara mot viktiga behov? Hur använder vi resurserna? Vilka rum skapar vi? frågade sig Maija Berndtson,

biblioteksdirektör vid Helsingfors stadsbibliotek, vid det föredrag hon höll i maj 2009 på Svensk biblioteksförnings Biblioteks dagar i Uppsala. – Det är vår förmåga att vara till nytta som avgör vår framtid, hävdade hon.

Jochumsen & Rasmussen (2006) anger fem tendenser rörande morgondagens bibliotek:

- arkitektoniskt signalvärde
- fokusering på ”IT-i-allt” (pervasive computing)
- fokusering på biblioteksbesöket som upplevelse
- biblioteket som högteknologiskt kunskaps- och lärcenter
- biblioteket som uppehålls- och mötesplats – det tredje stället

Tendenserna är i hög grad inflätade i varandra, exempelvis är orienteringen mot upplevelser ofta en förutsättning för att biblioteket ska fungera som en uppehålls- och mötesplats menar författarna. Med utgångspunkt i dessa tendenser lyfter Jochumsen & Rasmussen fram fyra centrala karaktäristika för dagens bibliotek:

- det kreativa biblioteket
- det upplevelseorienterade biblioteket
- biblioteket som senmodernt upplysningsprojekt
- biblioteket som det lågintensiva tredje stället

Författarna sätter in dessa karaktäristika i ett bredare samhällsperspektiv och beträffande funktionen som uppehålls- och mötesplats skriver de att:

hermed er der paradoksalt nok tale om, at den teknologiske udvikling, der for ganske få år siden blev betragtet som det fysiske biblioteks banemand, i dag understøtter en modsatrettet tendens.

